

ארבע האסכולות הפילוסופיות

המילה הטיבטית לאסכולות הפילוסופיות היא *grub mtha'* (מבטאים זאת: *drub tha*) שמילולית פירושה "מסקנה מבוססת". מסבירים שאסכולה פילוסופית בודהיסטית היא מערכת של השקפות שמבוססות על מה שלימד הבודהה ושהן התוצר הסופי של תהליך של הנמקות לוגיות. מאחר ואסכולות פילוסופיות הן לא אמונות בלבד, על הדוגל באסכולות הפילוסופיות להיות מישהו שלמד וניתח את התפיסות השונות של הבודהה-דהרמה ושמבין את המשמעות של קבלת השקפה אחת והפרכת השקפה אחרת.

ביסודו של דבר יש ארבע אסכולות פילוסופיות בודהיסטיות שונות:

1. **וַאיבְּשִׁיקָה** (אסכולת התיאור המקיף, טיבטית *bye brag smra ba'i grub mtha'*)
2. **סַאוּטְנַטְרִיקָה** (אסכולת הסוּטְרָה, טיבטית: *mdo sde pa'i grub mtha'*)
3. **צִיטְהַמְטְרָה** (אסכולת תודעה-בלבד, טיבטית: *sems tsam pa'i grub mtha'*)
4. **מְדֵהִיאֲמִיקָה** (אסכולת דרך- האמצע, טיבטית: *dbu ma'i grub mtha'*)

בהתאם להשקפותיהן השונות אפשר להמשיך ולסווג אותן:

1. אפשר לחלק את **וַאיבְּשִׁיקָה** ל-18 תת-אסכולות, או לשלוש:
    - 1.1 אסכולת הקשמירים
    - 1.2 אסכולת האפרנטאקה
    - 1.3 אסכולת המגאדהה
  2. אפשר לחלק את **סַאוּטְנַטְרִיקָה** ל-:
    - 2.1 **סַאוּטְנַטְרִיקָה** המסתמכת על כתבים
    - 2.2 **סַאוּטְנַטְרִיקָה** המסתמכת על היגיון
  3. אפשר לחלק את **צִיטְהַמְטְרָה** ל-:
    - 3.1 **צִיטְהַמְטְרָה** המסתמכת על כתבים
    - 3.2 **צִיטְהַמְטְרָה** המסתמכת על היגיון
  4. אפשר לחלק את **מְדֵהִיאֲמִיקָה** ל-:
    - 4.1 **מְדֵהִיאֲמִיקָה-סַאוּטְנַטְרִיקָה** (אסכולת האוטונומיה של דרך-האמצע)
    - 4.2 **מְדֵהִיאֲמִיקָה-פְּרַסְנַגִּיקָה** (אסכולת המסקנה האבסורדית של דרך-האמצע)
- 4.1 אפשר לחלק עוד את **סַאוּטְנַטְרִיקָה** ל-:
  - 4.1.1 **סַאוּטְנַטְרִיקָה-יֹוֹגְהַצְ'אַרְהָ** (אסכולת האוטונומיה היוגית)
  - 4.1.2 **סַאוּטְנַטְרִיקָה-סַאוּטְנַטְרִיקָה** (אסכולת האוטונומיה הסוטרית)

הבודהה לימד את כל הרעיונות הפילוסופיים המגוונים המשתקפים באסכולות האלה. מאוחר יותר סווגו רעיונות אלה לאסכולות שונות ע"י מאסטרים הודים וטיבטים שהשיגו בקיאות מספקת בתורה הבודהיסטית ולקחו על עצמם את המשימה העצומה לארגן בשיטתיות את החומר המקיף של הסוטרות. עם זאת, הסיווג לארבע אסכולות פילוסופיות מקורו בבודהה עצמו, כי באחד מבתי השיר של לימוד טנטרי הבודהה מצטט את ארבע האסכולות בשמן.

בודהה שאקיאמוני לימד באופן מקיף ביותר. אחרי שהוא השיג הארה הוא הקדיש את 45 שנותיו הנותרות למסעות ברחבי תת היבשת ההודית, מסביר ומפיץ את מה שהוא הבין נכוחה. אך הוא עשה יותר מכך, כי בהיותו פדגוג מיומן ביותר, הוא ענה על הצרכים של קהל השומעים המידי שלו על-ידי כך שלימד אותם בהתאם לנטיותיהם, תחומי העניין שלהם, רמת הבנתם וכן הלאה. לפיכך, הבודהה ביטא בבהירות ובמכוון

נקודות השקפה שונות שלפעמים היו בסתירה ישירה לאסכולות פילוסופיות בודהיסטיות אחרות, אבל נקודות השקפה אלה הועילו מאוד לקהל השומעים המידי שלו. ואף על פי שנקודת השקפה מסוימת לא בהכרח שיקפה את ההשקפה שהבודהה עצמו אחז בה, היא שימשה כקרח קפיצה יעיל שהכין את קהל השומעים ללימוד נקודות השקפה המכונות 'עליונות יותר' מאוחר יותר.

הסדר של ארבע האסכולות הפילוסופיות

ארבע האסכולות הפילוסופיות מסודרות על-פי קרבתן להשקפת מדהיאמיקה (דרך-האמצע) שהיא ההשקפה המשוחררת משתי העמדות הקיצוניות, הקיצוניות של "מוחשיות-יתר/ קביעות" והקיצוניות של "ניהיליםם/ הכחדה". לכן, האסכולה המכונה 'התחתונה ביותר' היא ואיבשיקה (אסכולת התיאור המקיף) והאסכולה המכונה 'העליונה ביותר' היא מדהיאמיקה (אסכולת דרך-האמצע), כי החל מ-ואיבשיקה, כל אסכולה בזו אחר זו, כוללת יותר במונחים של מה שהיא מחשיבה כקיצוניות של מוחשיות-יתר/ קביעות, ופחות במה שהיא מחשיבה כקיצוניות של ניהיליםם/ הכחדה.

עם זאת, למרות שארבע האסכולות מובנות בסדר הירארכי כזה, כל האסכולות הבודהיסטיות הן בעלות חשיבות שווה, כי נאמר שהלימוד שלהן והבנתן הם כלי חיוני לפיתוח חוכמה. לפי תיאורים שקיימים בספרות הבודהיסטית במנזר נלנדה בהודו התגוררו מלומדים שדגלו בכל ארבע האסכולות הפילוסופיות, חיו יחד ולמדו זה מזה.

הסיבות ללמוד את ארבע האסכולות הפילוסופיות

באופן כללי, בבודהיזם הטיבטי, במיוחד במסורת גלוקפה, שמים דגש רב על חשיבות הלימוד. לימוד והתדיינות על הפילוסופיה הבודהיסטית נחשבים כחלק בלתי נפרד מהמדיטיציה האנליטית ולפיכך חלק בלתי נפרד מהתרגול הבודהיסטי. נוסף על כך, הם נחשבים ככלי חיוני להכנה לתקופות ממושכות של התבודדות ומדיטיציה. גשה הקדמפה נהגו לומר ש"לעשות מדיטיציה מבלי ללמוד את התורה זה כמו לנסות לטפס על הר בלי ידיים". לכן, לימוד והתדיינות עוזרים לסלק את התפיסות המוטעות שלנו ולחדד את התודעה כך שהמדיטיציה תהיה אפקטיבית יותר.

במיוחד חקר ארבע האסכולות נחשב למועיל מאוד מאחר והוא מאפשר לנו לזהות את ההבנות המוטעות המולדות שאנו אוחזים בהן במודע ושלא במודע, וכך יש ביכולתנו לנתח אותן. זה מאפשר לנו להשיג הבנה של העובדה שרבות מנקודות ההשקפה הבסיסיות בחיי היומיום שלנו הן נטולות יסוד תקף והן רק תבניות של התודעה. באופן כזה נהיה מסוגלים להחליף הסכמה בלתי תקפה עם חזות מטעה בהשקפות מבוססות היטב. כדי להשיג זאת עלינו ראשית ללמוד את האסכולות השונות, אחר כך להגות במשמעות השקפותיהן עד שנשיג הכרה תקפה, ולבסוף לעשות מדיטיציות על ההכרה התקפה שהושגה באמצעות חיזוק יכולת המדיטיציה בעזרת כוח הריכוז.

נוסף על כך, לימוד שיטתי, החל בחקר האסכולות המכונות תחתונות יותר, מאפשר לנו לפתח את היכולת להעריך את ההשקפות העמוקות של האסכולות המכונות עליונות יותר, מאחר שהבנת התפיסות הפחות מעודנות של האסכולות התחתונות מתוארת כקרח קפיצה אפקטיבי להשגת ראייה חודרת לתפיסות של האסכולות העליונות יותר. יעיד על כך פרק הזמן הממושך שהוקדש באופן מסורתי בהודו ובטיבט לחקור במיוחד את נקודות המבט של האסכולות הנמוכות.

לכן, חקר האסכולות הפילוסופיות מספק למתרגלים כוח פנימי שמסוגל להבחין בין נקודות השקפה נכונות ובלתי נכונות כדי להשיג הבנה חודרת של המציאות. בנוסף לכך הוא מספק השקפת עולם מקיפה שיוצרת את המסגרת לאלה שרוצים להוסיף ולפתח את חקר הפילוסופיה הבודהיסטית, כמו חקר "חמשת הטקסטים הקנוניים הגדולים".

טקסטים על האסכולות הפילוסופיות

כפי שהוסבר לעיל, המקור של ארבע האסכולות הפילוסופיות הן הסותרות של הבודהה. עם זאת, מאחר וחקר האסכולות השונות אינו נגיש ישירות בסותרות האלה, הלימוד שלהן מבוסס בעיקר על פרשנויות הודיות וטיבטיות שמסבירות בהרחבה את השקפות האסכולות הפילוסופיות השונות.

הטקסטים ההודים העיקריים על האסכולות הפילוסופיות הם:

1. "אש ההיגיון" (*Tarkajvala*) מאת בהאוןאיווקה (המאה ה-6)
2. "תקציר העקרונות" (*Tattvasamgraha*) מאת שנטהרקשיטה (המאה ה-8)
3. "פרשנות על תקציר העקרונות" מאת קמלשילה, תלמידו של שנטהרקשיטה (המאה ה-8)

הטקסטים הטיבטיים העיקריים בנושא של האסכולות הפילוסופיות הם:

1. "אוצר האסכולות הפילוסופיות, המאיר את המשמעות של כל המובילים" מאת לונגצ'ן רבג'ם, מלומד נינגמה (המאה ה-14)
2. "הסבר ה'שחרור מעמדות קיצוניות באמצעות הבנת כל האסכולות הפילוסופיות': אוקיינוס ההסבר הטוב" מאת דקצאנג שראב רינשן, מלומד סאקיה (המאה ה-15)
3. "התיאור המקיף של האסכולות הפילוסופיות" מאת ג'מיאנג שייפה, מלומד גלוקפה (המאה ה-17)
4. התיאור הברור של הצגת האסכולות הפילוסופיות, העיטור היפה להר מרו של תורת המכניע" מאת ג'נגייה רולפיי דורג'ה, מלומד גלוקפה (המאה ה-18)
5. "הצגת האסכולות הפילוסופיות, מחרוזת יקרה" מאת קונצ'וק ג'יגמה וואנגפו (המאה ה-18)

המחזיקים באסכולה בודהיסטית

הדוגלים באחת מארבע האסכולות הבודהיסטיות חייבים להיות מחזיקים באסכולה בודהיסטית. "מחזיק באסכולה בודהיסטית" מוגדר כאדם שמקבל את ארבעת סוגי החותם. לכן, כל הדוגלים בארבע האסכולות הבודהיסטיות מקבלים במשותף את התקפות של ארבעה סוגי חותם אלה.

ארבעת סוגי החותם הם:

1. כל התופעות המותנות הן ארעיות

החותם הראשון מלמד שתופעות שנוצרו ע"י גורמים ותנאים הן ארעיות. ההגדרה של ארעי היא: מה שהוא רגעי. ההגדרה של קבוע היא: תופעה שהיא לא רגעית. להיות רגעי אין פירושו להתקיים רק לרגע אחד, אלא להשתנות מדי רגע. נוסף על כך, אין פירושו שמשוה שהוא ארעי משתנה בכל רגע למשוה שונה לחלוטין, מאחר ושינוי רגעי מתייחס בעיקר לשינוי מעודן ביותר שייתכן ואינו נגלה לנו. למשל, למרות שהמולקולות שמרכיבות שולחן משתנות מדי רגע (ולכן עלינו לומר שהשולחן הוא רגעי) השולחן לא מפסיק להיות שולחן מדי רגע. למעשה, השינוי שלו כל כך מעודן שאנחנו לא מודעים לו ישירות.

לפיכך, כל מה שהוא ארעי הוא בהכרח תופעה שמשתנה מדי רגע, בעוד שכל מה שהוא קבוע הוא בהכרח תופעה שלא משתנה מדי רגע.

עם זאת, חשוב להבין שמשוה שהוא ארעי יכול להתקיים לנצח (למשל, חמלה), ומשוה שלא קיים לנצח יכול להיות קבוע (למשל, היעדר התודעה הכל-יודעת ברצף של בנימין נתניהו).

2. טבען של כל התופעות הנגועות הוא סבל

החותם הזה מלמד שכל התופעות הנגועות טבען סבל, כלומר שלכל התופעות הנגועות יש את הפוטנציאל ליצור סבל. כאן מה שגורם לתופעות להיות נגועות הם הרגשות העוברים כמו בערות, כעס, היקשרות וכו', ופעולות (קרמה) רצוניות שנובעות מהרגשות העוברים. לפיכך, תופעות נגועות הן נגועות כי הן תוצרים של רגשות עוברים ושל פעולות רצוניות.

3. כל התופעות הן נעדרות עצמי וריקות

למרות שהדוגלים בארבע האסכולות הפילוסופיות מקבלים שכל התופעות הן נעדרות עצמי וריקות, כל אסכולה מסבירה את המשמעות של 'ריק' או 'נעדר עצמי' באופן שונה. עם זאת, יש גם סוג של 'ריק' וסוג של 'נעדר עצמי' שהם טענה שמשותפת לכל המחזיקים באסכולה בודהיסטית. ה"ריק" המקובל במשותף מתייחס להיעדר עצמי קבוע, חסר חלקים ועצמאי. ה"נעדר עצמי" המקובל במשותף מתייחס להיעדר עצמי שקיים בכוחות עצמו, באופן ממשי. לפיכך, המחזיקים באסכולה בודהיסטית טוענים שהיצור החי אינו קבוע, חסר חלקים ועצמאי, וגם לא קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי. זה יוסבר להלן.

4. נירוואנה היא שלוה

נירוואה אינה מקום או סוג של תודעה, אלא היא החירות מסבל ומגורמיו. לכן, נירוואנה וההסתלקות, או ההיפסקות, של סבל וגורמיו הם שווי ערך. עם זאת, אין פירושו שמי שהשיג נירוואנה לא חש יותר מאומה. נהפוך הוא, מי שהתגבר על הסבל וגורמיו חווה אושר טהור ומתמשך שהוא משוחרר מכל חוסר סיפוק, תשוקה, היקשרות וכו'.

האופן בו אפשר לכלול את ארבע האסכולות

אפשר לכלול את ארבע האסכולות בשני סוגים:

- 1) אסכולות ההינאיאנה
- 2) אסכולות המהאיאנה

חשוב להבין שיש הבדל בין "אסכולת הינאיאנה" ובין "מוביל ההינאיאנה", וגם בין "אסכולת מהאיאנה" ובין "מוביל המהאיאנה". אסכולת הינאיאנה מתייחסת ל-ואיבשיקה (אסכולת התיאור המקיף) או ל-סאוטנטריקה (אסכולת הסוטר), בעוד שמוביל ההינאיאנה מתייחס לתרגולים שמובילים לחירות אישית. באופן דומה, אסכולת מהאיאנה מתייחסת ל-צ'יטהמטרה (אסכולת תודעה-בלבד) או ל-מדהיאמיקה (אסכולת דרך-האמצע), בעוד שמוביל המהאיאנה מתייחס לתרגולים שמובילים לבוהדות. יתר על כן, יש הבדל בין "הינאיאניסט על-פי אסכולה" ו"הינאיאניסט על-פי דרך", ובין "מהאיאניסט על-פי אסכולה" ו"מהאיאניסט על-פי דרך". הינאיאניסט על-פי אסכולה הוא מי שדוגל באחת משתי אסכולות ההינאיאנה (ואיבשיקה או סאוטנטריקה), בעוד שהינאיאניסט על-פי דרך מתייחס לארהאט-הינאיאנה או למי ששואף להשיג חירות אישית ולכן הולך בדרך מוביל ההינאיאנה. באותו אופן, מהאיאניסט על-פי אסכולה הוא מי שדוגל באחת משתי אסכולות המהאיאנה (צ'יטהמטרה או מדהיאמיקה), בעוד שמהאיאניסט על-פי דרך הוא בודהה או מי ששואף להשיג בודהות ולכן הולך בדרך מוביל המהאיאנה.

לכן, ייתכן שאדם יהיה מהאיאניסט על-פי אסכולה אבל הינאיאניסט על-פי דרך. לדוגמה, מתרגל בדרך הצבירה של ההינאיאנה שדוגל ב-צ'יטהמטרה או ב-מדהיאמיקה. באופן דומה, ייתכן שאדם יהיה הינאיאניסט על-פי אסכולה ומהאיאניסט על-פי דרך. לדוגמה, בודהיסטוה על דרך הצבירה של מהאיאנה שדוגל ב-ואיבשיקה או ב-סאוטנטריקה.

שתי אסכולות ההינאיאנה

כפי שהוסבר זה עתה, שתי אסכולות ההינאיאנה הן ואיבשיקה ו-סאוטנטריקה. הן שונות מאסכולות המהאיאנה בשל הטענות שלהן בנוגע ל:

- היעדר עצמי
- שתי האמיתות
- קיום אמיתי
- ידע של כל דבר
- מושאי הנטישה
- בודהה שאקיאמוני

היעדר עצמי

הדוגלים באסכולות ההינאייאנה מציגים את היעדר עצמי של היצור החי (person); אבל לא מציגים ריקות, כלומר אופן הקיום המוחלט של כל התופעות.

יש שני סוגים של היעדר עצמי של היצור החי (שאותם מציגים גם הדוגלים באסכולות המהאיאנה):

i. היעדר עצמי קבוע, חסר חלקים, עצמאי

ii. היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי

i. היעדר עצמי קבוע, חסר חלקים, עצמאי

בימיו של הבודהה, לפני כ-2,600 שנה, הדוגלים באסכולות הפילוסופיות ההודיות הלא-בודהיסטיות השונות הקדישו זמן רב לניתוח אופן הקיום של העצמי ולהתדיינות עליו. מאחר ורובם קיבלו חיי עבר ועתיד, הם התעניינו במיוחד מהו הדבר שנודד מתקופת חיים אחת לבאה אחריה. הם הבינו את הטבע המשתנה-תמיד של חמשת המצרפים, והיו צריכים להציג עצמי שהוא יציב יותר מהמכלול הפסיכו-פיזי. לכן, רבים מהם הניחו קיום של עצמי קבוע, חסר חלקים, עצמאי. הם קיבלו את קיומו של עצמי שהוא סטטי ובלתי משתנה (קבוע), שאין לו חלקים במרחב ובזמן (חסר חלקים), ושקיים באופן בלתי תלוי בחמשת המצרפים (עצמאי). הם השוו את העצמי הזה לאפון בצנצנת, הצנצנת היא המצרפים הפסיכו-פיזיים והאפון הוא העצמי השוכן בין המצרפים עד שהמצרפים מתכלים במוות, ואז העצמי עובר אל הלידה מחדש הבאה שלו.

מקודת מבט בודהיסטית, לא ייתכן עצמי כזה, כי אילו עצמי כזה היה קיים היה אפשר למצוא אותו בנפרד מהגוף ומהתודעה. נוסף לכך, יצור חי לעולם לא היה משתנה והיה בלתי מושפע לחלוטין מחוויותיו הפיזיות והמנטליות. לכן, המחזיקים באסכולה בודהיסטית מציגים היעדר עצמי כזה – קבוע, חסר חלקים, עצמאי – שמהווה את הסוג הגס ביותר של היעדר עצמי.

ii. היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי

ההבנה של היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי, סותרת את הבערות שתופסת את הקיום של עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי. בערות זאת היא מעודנת יותר מהבערות שתופסת את הקיום של עצמי קבוע, חסר חלקים, עצמאי. התודעה שתופסת עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי, לא בהכרח תופסת את העצמי כקיים באופן בלתי תלוי לחלוטין בחמשת המצרפים, אלא תופסת את הקיום של עצמי שהתודעה והגוף שייכים אליו, שהוא בעליהם או המושל בהם, משהו שיש לו אופי שונה משלהם, שהם שלו, ושהוא שולט בהם ומשתמש בהם, בחושבו "שלי". נוסף על כך, יש תחושה שאפשר להחליף את הגוף והתודעה שלי בגוף ותודעה של מישהו אחר, כלומר שה"עצמי" שלי יכול להיחפף לבעלים של המצרפים הפסיכו-פיזיים של מישהו אחר.

מנקודת מבט בודהיסטית לא ייתכן עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי, כי אי אפשר למצוא את ה"בעלים" של חמשת המצרפים שהם שייכים אליו, ושהוא שולט בהם ומשתמש בהם. כמו כן, לא ייתכן להפריד את העצמי של יצור חי אחד ולהחליף את גופו ותודעתו בגוף ותודעה של מישהו אחר, כי העצמי של היצור החי מאופיין ע"י תודעתו וגופו.

שתי האמיתות

הבדל נוסף בין אסכולות ההינאייאנה והמהאיאנה הוא ההצגה של שתי האמיתות, כלומר האמת המוסכמת והאמת המוחלטת.

כל המחזיקים באסכולה בודהיסטית טוענים שכל מה שקיים חייב להיות אמת מוסכמת או אמת מוחלטת. לכן, אמיתות מוסכמות ואמיתות מוחלטות כאן אינן מתייחסות לרעיונות או לדעות, אלא לתופעות עצמן. נוסף על כך, האמיתות מחולקות לשני סוגים בעיקר בגלל סוגי התודעה שתופסים אותן. אמיתות מוסכמות הן המושא העיקרי של מכירים תקפים מוסכמים ואמיתות מוחלטות הן המושא העיקרי של מכירים תקפים מוחלטים. מכירים תקפים מוחלטים נחשבים בדרך כלל 'עולים' על מכירים תקפים מוסכמים, מפני שב-סאונטריקה הם תופסים ישירים שחווים את מושאיהם ישירות וללא-טעות, או מפני שבאסכולות

ציטהמטרה ומדהיאמיקה הם מבינים נכוחה את הטבע המוחלט של התופעות ולפיכך חשובים בהובלת המתרגלים למטרותיהם בהתאמה.

עם זאת, בניגוד למחזיקים באסכולת מהאיאנה, המחזיקים באסכולת הינאיאנה לא טוענים שהאמיתות המוחלטות מתייחסות לאופן הקיום המוחלט של כל התופעות, ושאמיתות מוסכמות מתייחסות לכל יתר הדברים שקיימים, כלומר לתופעות שאינן אופן הקיום המוחלט של כל התופעות. לכן, הם לא מקבלים ששתי האמיתות הן טבע אחד.

קיום אמיתי

הבדל נוסף בין אסכולות ההינאיאנה והמהאיאנה הוא שהדוגלים באסכולות ואיבשיקה וסאוטרנטיקה טוענים שתופעות, שהן חיצוניות לתודעה, קיימות באמת. לטענתם, העולם הפיזי החיצוני (כלומר, חמשת מושאי החושים, כמו צורות, צבעים, צלילים וכו') קיימים באופן שהם מופיעים לנו – באופן אובייקטיבי, בלתי תלוי בתפיסה שלנו. לכן, הם מקבלים גם שתופעות קיימות באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מעצם מהותן) ומצדן-הן.

הדוגלים בשתי אסכולות המהאיאנה אינם מחזיקים בטענה שתופעות, שהן חיצוניות לתודעה, קיימות באמת. המסתמכים על אסכולת ציטהמטרה לא מחזיקים בטענה הזאת מפני שהם מפריכים את קיום התופעות מחוץ לתודעה, בעוד שעל-פי אסכולת מדהיאמיקה כל מה שקיים בהכרח נעדר קיום אמיתי. אבל למעט האסכולה העליונה ביותר, מדהיאמיקה-פרסנגיקה (אסכולת המסקנה האבסורדית של דרך-האמצע), כל יתר אסכולות המהאיאנה מחזיקות בדעה שבכל זאת התופעות קיימות באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מעצם מהותן) ומצדן-הן.

ידע של כל דבר

כמו כן, הדוגלים בשתי אסכולות ההינאיאנה אינם מקבלים שהתודעה המנטלית של בודהה היא כל-יודעת; הם רק טוענים "ידע של כל דבר", שפירושו הוא שאם התודעה המנטלית של בודהה חושבת על מושאים, נראים או בלתי-נראים, היא תדע מושאים אלה בזה אחר זה. כתוצאה מכך, הדוגלים באסכולות ההינאיאנה אינם מציגים מכשולים קוגניטיביים (כלומר, מכשולים לדיעת הכול) ואת עשר הרמות (בהומי) של בודהיסטווה. עבור אסכולות ההינאיאנה, כדי להשיג הארה הבודהיסטווה צריכים רק לסלק בערות לא-עוכרת, שכוללת ארבעה סוגים (בערות של הסגולות העמוקות והמעודנות של בודהה, בערות בשל המרחק הגדול של המושא, בערות בשל המרחק בזמן של המושא, ובערות בשל טבע המושא, כמו הפרטים המעודנים של היחס בין גורמים קרמיים לתוצאותיהם).

מושאי נטישה

על-פי אסכולות ואיבשיקה וסאוטרנטיקה, השורש של מעגלי הקיום הוא הבערות שתופסת עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי. הבערות הזאת היא עמדה עוכרת שמביאה להתהוותם של רגשות עוכרים אחרים כמו כעס, היקשרות, קנאה, וכן הלאה. עם זאת, בניגוד לדוגלים באסכולות הבודהיסטווה העליונות יותר, הדוגלים בשתי אסכולות ההינאיאנה לא משתמשים במונח "מכשולים עוכרים" למושאי הנטישה של מתרגלי ההינאיאנה, אלא מדברים על נטישת "בערות עוכרת" (כלומר, הבערות שתופסת עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי). מושא הנטישה של מתרגלי המהאיאנה מתואר כ"בערות לא-עוכרת", והוא מתייחס לבערות כפולת-הארבע שהוזכרה קודם לכן.

לכן, על מתרגלים שהם שומעים (שרוואקה) ובודהות בכוחות-עצמם (פרטיקיה-בודהה) לסלק עמדות ורגשות עוכרים (בערות עוכרת ורגשות עוכרים אחרים) כדי להגיע למצב הארה, בעוד שבבודהיסטווה צריכים לסלק עמדות ורגשות עוכרים ואת הבערות כפולת-הארבע כדי להיות לבודהות מוארים בשלמות. תרופת הנגד הישירה לשניהם, לעמדות ולרגשות העוכרים ולבערות הלא-עוכרת, היא התופס הישיר היוגי (על דרך הראייה ועל דרך המדיטציה) שמבין נכוחה ישירות את ששה עשר ההיבטים של ארבע אמיתות הנעלים. לפיכך, שומעים, בודהות בכוחות-עצמם ובודהיסטווה צריכים לפתח את התופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות את ששה עשר ההיבטים האלה.

אחד מששה עשר ההיבטים של ארבע אמיתות הנעלים הוא היעדר עצמי קבוע, חסר חלקים ועצמאי, והיבט אחר הוא היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי. לכן, התופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות את ששה עשר ההיבטים מבין נכוחה ישירות גם את שני סוגי היעדר העצמי.

בודהה שאקיאמוני

בנוסף, הדוגלים באסכולות ההינאיינה שונים מהדוגלים באסכולות המהאיאנה, בכך שהם מחזיקים בדעה שבודהה שאקיאמוני לא היה כבר בודהה כאשר הוא נולד בלומביני, הודו, לפני 2,600 שנה. במקום זאת הם טוענים שהוא היה בעל תודעה והשיג הארה 35 שנים אחר כך מתחת לעץ הבודהה. לעומת זאת, המחזיקים באסכולות המהאיאנה טוענים שבודהה שאקיאמוני היה כבר מואר בשלמות כאשר נכנס לרחם אמו, המלכה מאיה, ואחר כך "רק הציג את ההיבט" של השגת ההארה.

יתר על כן, רבים מהדוגלים ב-ואיבשיקה וב-סאוטנטריקה מחזיקים בדעה שדברי הבודהה הם תמיד מילוליים ושאי אפשר לפרשם, ושהבודהה לא לימד את סוטרות המהאיאנה. לעומת זאת, הדוגלים באסכולות המהאיאנה מקבלים שסוטרות המהאיאנה נאמרו מפי הבודהה, אבל מסווגים את תורתו לסוטרות מפורשות ולסוטרות שיש לפרשן.

בכך הושלמה הצגת הטענות המשותפות לשתי אסכולות ההינאיינה. הבא – הסבר מפורט של ההשקפות הייחודיות של ואיבשיקה וסאוטנטריקה.

ואיבשיקה (אסכולת התיאור המקיף)

אחת הסיבות לכך שאסכולה זאת נקראת "ואיבשיקה", או "אסכולת התיאור המקיף", היא שהדוגלים באסכולה הזאת מסתמכים בעיקר על "התיאור המקיף של ההנחות הספציפיות" (*Abhidharma Mahāvibhāṣa Śāstra*), מסה שסבורים שחוברה בסביבות 150 לספירה (למרות שהדוגלים ב-ואיבשיקה מאמינים בשגגה שטקסט זה הוא מילות הבודהה).

עם זאת, מאחר וטקסט זה לא תורגם לטיבטית, לשם חקר אסכולת ואיבשיקה מסתמכים התלמידים של מסורת הבודהיזם הטיבטי בעיקר על "אוצר הידע" (*Abhidharma-kośa*) של ואסובנדהו.

אפשר לחלק את ואיבשיקה ל-18 תת-אסכולות. חלק מהן התהווה בגלל שהיו להם מורים שונים או בגלל שהמנזרים היו ממוקמים באזורים שונים.

סיווג נוסף של הדוגלים באסכולה זאת הוא ל-(1) קשמירים, (2) אפרנטאקה, (3) מגאדהה.

כמה מהטענות הייחודיות לדוגלים ב-ואיבשיקה הן בנוגע ל:

- הקיום של חלקיקים חסרי חלקים
- הקיום של רגעי זמן זעירים ביותר
- הקיום הבו-זמני של גורם ותוצאה
- היווצרות, התקיימות, התיישנות והתכלות של תופעות ארעיות מתרחשות בזו אחר זו
- שתי האמיתות
- המשמעות השונה של "קיים באופן ממשי" ו"מבוסס באופן ממשי"
- קרמה מילולית וקרמה פיזית הן פיזיות (form)
- אופן הקיום של היצור החי (person)
- היכולת של כוחות החושים לתפוס תופעות
- תודעות חושים תופסות את מושאיהן "באופן בלתי אמצעי"
- האי-קיום של יודעי-עצמם
- הקיום של שלושה מובילים סופיים
- איבוד ההישגים של ארהאט

הקיום של חלקיקים חסרי חלקים

הדוגלים ב-ואיבשיקה טוענים שחלקיקים חסרי חלקים הם אבני הבנייה הקטנות ביותר של העולם הפיזי, ושההצטברות שלהן יוצרת מושאים גסים יותר, כמו אבנים, עצים וכו'. הם חסרי חלקים במובן שאין להם שום חלקים כיווניים, כלומר צד עליון, תחתון, שמאלי או ימני. עם זאת, על-פי האסכולות הפילוסופיות העליונות יותר (מלבד סאוטנטריקה המסתמכת על הכתבים), חלקיקים חסרי חלקים לא קיימים, כי אילו היו קיימים הם היו מתמזגים לחלקיק אחד. היה בלתי אפשרי שחלקיקים יוצבו בצד השמאלי או בצד הימני של חלקיק זעיר ביותר, כי לחלקיקים זעירים ביותר אין צדדים. כתוצאה מכך היה בלתי אפשרי שחלקיקים חסרי חלקים יצטברו למושאים גסים יותר.

הקיום של רגעי זמן זעירים ביותר

הדוגלים ב-ואיבשיקה טוענים גם שיש רגעי זמן זעירים ביותר ושההצטברות הלינארית של רגעים זעירים ביותר אלה מובילה לרצף זמן ארוך יותר. עם זאת, על-פי האסכולות העליונות יותר (מלבד סאוטנטריקה המסתמכת על הכתבים), אפשר לחלק רגע של זמן, כמו שנייה אחת, שוב ושוב בלי סוף, ואי אפשר למצוא רגע זמן שהוא הזעיר ביותר או הקצר ביותר. אילו רגעי זמן זעירים ביותר כאלה היו קיימים, הם לא היו יכולים ליצור רצף ארוך יותר, כי כמו החלקיקים הזעירים ביותר, הם היו מתמזגים לרגע אחד.

הקיום הבו-זמני של גורם ותוצאה

הדוגלים ב-ואיבשיקה הם המחזיקים היחידים באסכולה בודהיסטית שטוענים קיום בו-זמני של גורם ותוצאה. אסכולות בודהיסטיות אחרות לא מקבלות זאת, וכנימוק הן מצינונות שתופעה אחת לא יכולה להשפיע על תופעה אחרת שכבר קיימת; היא יכולה להשפיע רק על רגעים מאוחרים יותר של התופעה האחרת.

היווצרות, התקיימות, התיישנות והתכלות של תופעות ארעיות מתרחשות בזו אחר זו

על-פי הדוגלים ב-ואיבשיקה תופעות ארעיות קודם נוצרות, אחר כך מתקיימות, אחר כך מתיישנות ובסופו של דבר מתכלות. זה שונה מכל יתר האסכולות הבודהיסטיות שהדוגלים בהן טוענים שהיווצרות, התקיימות, התיישנות והתכלות של תופעה מתרחשות בו-זמנית. במילים אחרות, על-פי האסכולות העליונות יותר, תופעה נוצרת, מתקיימת, מתיישנת ומתכלה באותו זמן.

שתי האמיתות

הדוגלים ב-ואיבשיקה טוענים שאמת מוסכמת מתייחסת לתופעה שמפסיקה להתקיים כאשר מפרקים אותה פיזית או מחלקים אותה מנטלית לחלקים נפרדים. לדוגמה, כד הוא אמת מוסכמת כי כאשר נשבור אותו פיזית, או נפרק אותו מנטלית, לא יהיה יותר כד אלא רק שברים, או חלקים של הכד שאינם כד. דוגמאות אחרות של אמיתות מוסכמות הן מאלה (מחרוזת תפילה), שולחן, הגוף של יצור חי, וכן הלאה. אמת מוחלטת מתייחסת לתופעה שלא מפסיקה להתקיים כאשר מפרקים אותה פיזית או מחלקים אותה מנטלית לחלקים נפרדים. דוגמאות של אמיתות מוחלטות הן תופעה ארעית, חלקיק חסר חלקים, תופעה קבועה, וכן הלאה. תופעה ארעית היא אמת מוחלטת כי אם מפרקים אותה פיזית או מחלקים אותה מנטלית התופעה הארעית לא מפסיקה להתקיים, כי כל חלקיה הם תופעות ארעיות. חלקיק חסר חלקים ותופעה קבועה הם שניהם אמת מוחלטת מכיוון שאי אפשר לפרק אותם פיזית או לחלק אותם מנטלית לחלקים נפרדים כי אין להם שום חלקים פיזיים. לפיכך, הם תופעות שלא מפסיקות להתקיים כאשר מפרקים אותן פיזית או כאשר מחלקים אותם מנטלית לחלקים נפרדים. השקפה זאת בנוגע לשתי האמיתות משותפת גם לדוגלים בסאוטנטריקה המסתמכת על כתבים.

המשמעות השונה של "קיים באופן ממשי" ו"מבוסס באופן ממשי"

ואיבשיקה היא האסכולה הבודהיסטית היחידה שמבדילה בין "קיים באופן ממשי" ו"מבוסס באופן ממשי". על-פי האסכולות העליונות יותר שני אלה הם אותו הדבר.

הדוגלים ב-ואיבשיקה טוענים ש"אמת מוסכמת" ו"קיים באופן מתויג" הם שווי ערך, וש"אמת מוחלטת" ו"קיים באופן ממש" הם שווי ערך. אמת מוסכמת, כמו למשל עץ, קיימת באופן מתויג כי היא מתויגת על בסיס חלקיה. לפיכך, כדי לתפוס עץ התודעה התופסת את העץ חייבת גם לתפוס את הבסיס של חלקיו. לכן, כדי לתפוס את העץ התודעה שתופסת עץ חייבת גם לתפוס תופעות שהן לא העץ, כמו ענפי העץ. באופן דומה, בועז, למשל, קיים באופן מתויג כי כדי לתפוס את בועז התודעה שתופסת אותו חייבת גם לתפוס תופעות שאינן בועז, כמו הפנים שלו.

בניגוד לכך, אמת מוחלטת קיימת באופן ממשי כי כדי לתפוס אותה, התודעה שתופסת אמת מוחלטת לא צריכה לתפוס דבר כלשהו שאינו אמת מוחלטת. לדוגמה, תופעה ארעית היא תופעה קיימת באופן ממשי כי כדי לתפוס תופעה ארעית, התודעה התופסת אותה לא צריכה לתפוס דבר כלשהו שאינו תופעה ארעית. עם זאת, על-פי ואיבשיקה, כל התופעות הן מבוססות באופן ממשי מאחר ויש להן קיום עצמאי. כתוצאה מכך, אפילו תופעה שקיימת באופן מתויג מבוססת באופן ממשי כי כאשר מחפשים את התופעה המתויגת מוצאים ישות עצמאית.

לכן הדוגלים ב-ואיבשיקה לא מקבלים את הקיום של תופעות שהן שלילה לא-מאשרת, כי אילו שלילות לא-מאשרות היו קיימות זה היה סותר את הטענה שכל התופעות מבוססות באופן ממשי. על-פי ואיבשיקה כל השלילות הן בהכרח שלילות מאשרות, מאחר ויש להן קיום עצמאי ומכאן שתמיד חייב להיות משהו שהוא מאשר (שאינו שולל). לדוגמה, "היעדר פיל על השולחן" הוא שלילה מאשרת, למרות שהדוגלים באסכולה זאת לא מבהירים איזו תופעה חיובית מאשרת. ההבדל בין שלילה מאשרת ושלילה לא-מאשרת יוסבר להלן.

קרמה מילולית וקרמה פיזית הן פיזיות (form)

הדוגלים בשתי אסכולות, ואיבשיקה והאסכולה העליונה ביותר (מדהיאמיקה-פרסנגיקה), טוענים שפעולות של דיבור (קרמה מילולית) ופעולות של גוף (קרמה פיזית) הן פיזיות (form). פעולות של דיבור הן פיזיות כי הן צליל, ומקובל שצליל הוא פיזיות. עם זאת, פעולות אלה הן פיזיות גסה, כי אפשר לתפוס אותן על-ידי תודעות חושים (תודעות אוזן יכולות לתפוס פעולות מילוליות ותודעות עין יכולות לתפוס פעולות פיזיות). פיזיות מעודנת היא הפיזיות שנשארת ברצף של היצור החי אחרי שהפעולות המילוליות והפיזיות הושלמו ושבעתיד תבשיל כתוצאה קרמית. לדוגמה, הפעולה של שקר היא פיזיות גסה כי תודעת האוזן שלנו יכולה לתפוס אותה. עם זאת, אחרי שמילות השקר נאמרו נותרת ברצף של האדם שאמר את השקר פיזיות מעודנת של השקר הזה, עד אשר מתישהו בעתיד היא תבשיל לתוצאה קרמית של אותה פעולה שלילית. באופן דומה, פעולה של הרג היא פיזיות גסה כי אפשר לתפוס אותה באמצעות תודעת העין שלנו. ושוב, אחרי השלמת פעולת ההרג, נותרת ברצף של ההורג פיזיות מעודנת של הפעולה, עד אשר מתישהו בעתיד היא תבשיל לתוצאתה הקרמית.

פיזיות מעודנת אחרת היא, למשל, הנדרים ברצף של מי שלקח את חמשת הנדרים של לא-נזירים/ות. הדוגלים באסכולות הפילוסופיות האחרות לא טוענים כך. על-פי טענתם קרמה מילולית ופיזית היא מנטלית, ואחרי שפעולה מילולית או פיזית הושלמה, מה שנשאר ברצף של היצור החי הם זרעים קרמיים. באותו אופן, נדרים נחשבים כסוג של פוטנציאל לא-פיזי (בטיבטי: nus pa).

אופן הקיום של היצור החי (person)

למרות ההצהרה של שני סוגי היעדר העצמי, הדוגלים ב-ואיבשיקה, כמו הדוגלים באסכולות הבודהיסטיות האחרות, מקבלים בכל זאת את הקיום של העצמי, כלומר של היצור החי ("עצמי" ו"יצור חי" הם שווי ערך). עם זאת, הם שונים מאסכולות אחרות בנוגע לטענה של אופן הקיום של היצור החי. חלק מהדוגלים באסכולות ואיבשיקה טוענים שאוסף חמשת המצרפים הוא היצור החי. אחרים טוענים שהיצור החי הוא הרצף של חמשת המצרפים, וזה מקובל גם על סאוטנטריקה המסתמכים על כתבים. קבוצה אחרת טוענת שהתודעה המנטלית הנוכחת-תמיד היא היצור החי, השקפה שמשותפת גם לדוגלים בסאוטנטריקה המסתמכת על היגיון, לדוגלים בצ'יטהמטרה המסתמכת על היגיון, והדוגלים במדהיאמיקה-סוונטנטריקה.

אנא שימו לב שבמיוחד המחזיקים באסכולה בודהיסטית שמקבלים שהתודעה המנטלית הנוכחת-תמיד היא היצור החי, מציגים שני סוגים שונים של היצור החי: יצור חי שקיים באופן מתווג ויצור חי שקיים באופן ממשי. היצור החי שקיים באופן מתווג הוא היצור שמתווג, או מיוחס, על בסיס חמשת המצרפים ושאתו אנחנו יכולים לפעול הדדית. למשל, מאיה, שאנחנו יכולים לראותה ולדבר אתה, היא יצור חי שקיים באופן מתווג כי אנחנו מתייגים "מאיה" על בסיס המכלול הפסיכו-פיזי שלה. עם זאת, המהות של מאיה הקיימת באופן מתווג היא התודעה המנטלית הנוכחת-תמיד של מאיה. לפיכך, התודעה המנטלית שלה היא 'היצור החי הקיים באופן ממשי' או מאיה הקיימת באופן ממשי, שאותה נמצא כאשר נחפש בבסיס התווג שלה (כלומר חמשת המצרפים שלה). על-פי המחזיקים באסכולה בודהיסטית שמקבלים שהתודעה המנטלית הנוכחת-תמיד היא היצור החי, אילו התודעה המנטלית של מאיה לא היתה מאיה, אילו היא לא היתה מאיה הקיימת באופן ממשי, אזי מאיה לא היתה קיימת כי אי אפשר היה למצאה בין חמשת המצרפים שלה. לפיכך, כדי לומר שיצור חי קיים, לא מספיק להיות מתווג בלבד על בסיס חמשת המצרפים מבלי שיהיה איזשהו קיום ממשי.

היכולת של כוחות החושים לתפוס תופעות

הדוגלים ב-ואיבשיקה הם המחזיקים היחידים באסכולה בודהיסטית שטוענים שכוחות חושים תופסים את מושאיהם (כלומר צורות, צבעים, צלילים, ריחות, טעמים או מושאי מישוש). כוחות חושים הם תופעות פיזיות פנימיות, בלתי נראות, צלולות, שאחראיות להתהוות תודעות החושים. כוח חוש עין, למשל, הוא תופעה פיזית צלולה המביאה להתהוות תודעת עין. למרות שהמחזיקים באסכולות העליונות יותר מקבלים שצורה וצבע מופיעים לכוח חוש העין, צליל לכוח חוש האוזן, ריח לכוח חוש האף, טעם לכוח חוש הלשון, ומושאי מישוש לכוח חוש הגוף, הם לא טוענים שכוחות חושים אלה תופסים צורה, צבע וכו'. עם זאת, הדוגלים ב-ואיבשיקה מחזיקים בדעה שהן כוחות החושים והן תודעות החושים תופסים מושאים. הם טוענים שאילו כוחות חושים לא היו תופסים את מושאיהם, אז למשל תודעת עין שהיא לא-פיזית לא היתה נחסמת ע"י קירות וכו', והיתה מסוגלת לתפוס מושאים שאינם בשדה הראייה של היצור החי שברצף שלו מתהווה תודעת העין.

תודעות חושים תופסות את מושאיהן "באופן בלתי אמצעי"

טענה נוספת שמוצאים רק אצל ואיבשיקה היא הטענה שתודעות החושים תופסות את מושאיהן "באופן בלתי אמצעי", מבלי לקחת את ההיבטים של מושאיהן. "מודעות לוקחת את ההיבט של מושא" מתייחס למודעות שלוקחת את ההופעה של אותו מושא. לפיכך, על-פי אסכולת ואיבשיקה, לתודעת העין אין הופעה של צורה וצבע, לתודעת אוזן אין הופעה של צליל, לתודעת אף אין הופעה של ריח, וכן הלאה. עם זאת, הדוגלים בכל יתר האסכולות מחזיקים בדעה שתודעות חושים מתהוות בהיבט של מושאן, כלומר שלתודעת עין התופסת כחול, למשל, מופיע ההיבט או ההופעה של כחול.

האי-קיום של יודעי-עצמם

בניגוד לדוגלים באסכולות סאוטרנטיקה המסתמכת על היגיון, צ'יטהמטרה וסוונטריקה-יוגהצ'ארה, הדוגלים ב-ואיבשיקה לא מציגים את קיומם של יודעי-עצמם. על-פי הפילוסופים הבודהיסטים שמקבלים את קיומם של יודעי-עצמם, יש שני סוגים של תודעות: יודעי-אחר ויודעי-עצמם. יודע-אחר הוא מודעות שתופסת תופעות אחרות מאשר התודעה שהיא טבע אחד איתו. דוגמאות הן תודעה מושגית שמבינה נכוחה שצליל הוא ארעי, תודעת עין שתופסת עץ, תודעת אוזן שתופסת שיעור של כבוד הדלתי לאמה, וכן הלאה. לעומת זאת, יודע-עצמו הוא תודעה מנטלית שתופסת ישירות מודעות שהיא טבע אחד איתו. מקובל שלכל המודעות יש יודע-עצמו. היודע-עצמו של תודעת עין שתופסת עץ, למשל, הוא טבע אחד עם תודעת העין עצמה. הוא אינו תודעת חוש אלא תופס ישיר מנטלי התופס את תודעת העין שתופסת עץ. לפיכך, היודע-עצמו של תודעת עין שתופסת עץ הוא תודעה מנטלית שהיא גם תופס ישיר, כך שהיא מבינה

נכוחה ישירות את המושא העיקרי שלה, תודעת העין שתופסת עץ. היודע-עצמו אינו מודעות לעצמו או התבוננות פנימה ויש לו רק תפקיד קטן בתרגול הרוח. באותו אופן, לתודעה המושגית המבינה נכוחה שצליל הוא ארעי יש יודע-עצמו שהוא טבע אחד איתה. היודע-עצמו הזה הוא תופס ישיר מנטלי שמבין נכוחה ישירות את התודעה המושגית שמבינה נכוחה שצליל הוא ארעי.

האנלוגיה ליודע-עצמו היא מנורה שמאירה את עצמה בזמן שהיא מאירה גם תופעות אחרות. המחזיקים באסכולה בודהיסטית האלה שמציגים יודע-עצמם טוענים שיודע-עצמם מאפשרים לנו לא רק לזכור את המושא שבו אנו מתנסים אלא גם לזכור את המתנסה הסובייקטיבי עצמו. לפיכך, מוסבר שיודע-עצמם מאפשרים את הזיכרון של תפיסת משהו.

הקיום של שלושה מובילים סופיים

כל המחזיקים באסכולות בודהיסטיות מקבלים שלושה מובילים: מוביל השומעים, מוביל הבודהות-בכוח-עצמם, והמוביל האוניברסלי (מהאיאנה). המובילים האלה מתייחסים לאופני תרגול שונים של שלושה סוגים שונים של מתרגלים.

יחד עם זאת, הדוגלים ב-ואיבשיקה טוענים ששלושת המובילים הם שלושה מובילים סופיים, כי הם מחזיקים בדעה שמתרגלים שהגיעו למצב של ארהאט-שומעים או ארהאט-בודהות-בכוח-עצמם לא ממשיכים לתרגל כדי להיות לבודהות. למעשה, עם מותם הרצף הפיזי והרצף המנטלי של ארהאטים אלה נקטע והם מפסיקים להתקיים. לכן, הדוגלים ב-ואיבשיקה טוענים שיש רק בודהות מעטים מאוד שאחרי שהשיגו הארה מלמדים אחרים את השיטות להשגת חירות אישית ולבודהות. נוסף על כך, כאשר בודהות אלה עוברים מן העולם הרצף הפיזי והרצף המנטלי שלהם נקטעים אף הם, והם אינם קיימים עוד.

על-פי האסכולות העליונות יותר (מלבד סאוטנטריקה המסתמכים על כתבים וצ'יטהמטרה המסתמכים על כתבים) יש שני מובילים זמניים אבל יש רק מוביל סופי אחד. פירושו של דבר הוא שבסופו של דבר כל אחד ישיג הארה ויהיה לבודהה, גם אם בתחילה הוא יהיה ארהאט-שומע או ארהאט-בודהה-בכוח-עצמו. הטענה היא שאחרי מותם ארהאטים אלה יוצרים גוף פיזי חדש בכוח תפילות טהורות וכוחות מדיטיביים, ונכנסים לדרך המהאיאנה. כמו כן, כאשר הם משיגים הארה, גם אם הם עוזבים את גופם מאחור, הרצף המנטלי שלהם ימשיך, ובאמצעות נטילת גופים חדשים הם ימשיכו לפעול ולהוביל את בעלי תודעה להארה.

איבוד הההישגים של ארהאט

על-פי הדוגלים ב-ואיבשיקה, יש ארהאטים שיכולים לאבד את הישגיהם ולהיכנס שוב לדרך המדיטציה ואפילו לדרך הראייה. לפיכך, הם מאבדים חלק מההבנות החודרות שלהם והעמדות והרגשות העוברים שלהם חוזרים.

עם זאת, הדוגלים ביתר האסכולות הבודהיסטיות טוענים שלא ייתכן שארהאטים יאבדו את הישגיהם.

סאוטנטריקה (אסכולת הסוטר)

שיטה פילוסופית זאת נקראת "סאוטנטריקה" או "אסכולת הסוטר", כי כאשר הדוגלים בה מציגים את השקפותיהם הם מסתמכים בעיקר על סוטרות מבלי להסתמך על "התיאור המקיף של ההנחות הספציפיות" (*Abhidharma Mahāvibhāṣa Śāstra*). יחד עם זאת, מאחר וכל המחזיקים באסכולה בודהיסטית מבססים את טענותיהם על מילות הבודהה, ההסבר של השם של אסכולה זאת מצביע על הדגשה בלבד ואינו מגדיר את סאוטנטריקה.

אפשר לסווג את סאוטנטריקה לשניים:

1. סאוטנטריקה המסתמכת על כתבים
2. סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון

סאוטנטריקה המסתמכת על כתבים

מבין המסות ההודיות, הדוגלים באסכולת סאוטנטריקה המסתמכת על כתבים מתבססים על "אוצר הידע" (*Abhidharma-kosha*) של ואסובהנדו.

הסיבה לכך שאסכולה זאת נקראת "סאוטנטריקה המסתמכת על כתבים" היא שלמרות שהדוגלים בה הם חסידים של היגיון, הם לא מבססים את טענותיהם עליו באותה מידה שעושים זאת הדוגלים ב-סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון. במקום זאת הם מסתמכים יותר על כתבים, ולכן, מבין שתי הקבוצות, הם נחשבים פחות מתקדמים.

ההשקפות הפילוסופיות של סאוטנטריקה המסתמכת על כתבים דומות לאלה של ואיבשיקה, מאחר והן מחזיקות באותן טענות בנוגע ל:

- הקיום של חלקיקים חסרי חלקים
- הקיום של רגעי זמן זעירים ביותר
- שתי האמיתות
- אופן הקיום של היצור החי (person)
- האי-קיום של יודעי-עצמם
- הקיום של שלושה מובילים סופיים

הטענות באשר לארבעת הרעיונות הראשונים (הקיום של חלקיק חסר חלקים, הקיום של רגעי זמן זעירים ביותר, שתי האמיתות, ואופן הקיום של היצור החי) הן ייחודיות לאסכולות ואיבשיקה וסאוטנטריקה. בנוגע לאופן הקיום של היצור החי, כמו חלק מהדוגלים ב-ואיבשיקה, הדוגלים בסאוטנטריקה המסתמכת על כתבים מחזיקים בדעה שהרצף של חמשת המצרפים הוא היצור החי. האי-קיום של יודעי-עצמם מקובל גם על הדוגלים באסכולות סאוטנטריקה-סאוטנטריקה ופרסנגיקה, בעוד שהטענה בדבר קיום שלושה מובילים סופיים מוחזקת גם בידי הדוגלים בציטהמטרה המסתמכת על כתבים.

יחד עם זאת, הדוגלים בסאוטנטריקה המסתמכת על כתבים לא טוענים:

- הקיום הבו-זמני של גורם ותוצאה
- היווצרות, התקיימות, התיישנות והתכלות של תופעות ארעיות מתרחשות בזו אחר זו
- המשמעות השונה של "קיים באופן ממש" ו"מבוסס באופן ממש"
- קרמה מילולית וקרמה פיזית הן פיזיות (form)
- היכולת של כוחות החושים לתפוס תופעות
- תודעות חושים תופסות את מושאיהן באופן בלתי אמצעי
- איבוד ההישגים של ארהאט

עם היוצא מן הכלל של הטענה שקרמה מילולית וקרמה פיזית הן פיזיות, שבה מחזיקים גם הדוגלים ב-מדהיאמיקה-פרסנגיקה (אסכולת המסקנה האבסורדית של דרך האמצע), שאר הטענות מועלות רק ע"י הדוגלים באסכולת ואיבשיקה.

סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון

ה-סאוטנטריקה הזאת נקראת "סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון", כי היא מסתמכת בעיקר על הנמקות הגיוניות (וגם על הרבה מהטענות) שמוצגות ב"תקציר ההכרה התקפה" (*Pramāṇa-samuccaya*) של דיגנאגה וב"שבע מסות על הכרה תקפה" (*Pramanavartikadisapta-grantha-samgraha*) של דהרמהקירטי.

חלק מהטענות המיוחדות ל-סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון הן בנוגע ל:

- קיים
- קבוע וארעי
- תופעות שלילה ותופעות חיוב

- תופעות נגלות ותופעות נסתרות
- אחד ושונים
- שתי האמיתות
- התודעה
- הקיום של יודעי-עצמם
- תופעות קבועות לא מופיעות לתופסים ישירים
- אופן הקיום של היצור החי (person)
- הקיום של מוביל סופי אחד

קיים

לדוגלים ב-סאוטנרטיקה יש דרך מיוחדת בה הם מציגים, מגדירים ומסווגים את מה שקיים. (1) קיים, (2) תופעה, (3) מושא ידע, ו-(4) בסיס מאושש הם שווי ערך. ההגדרה של קיים היא: מה שנצפה ע"י מכיר תקף; ההגדרה של תופעה היא: מה שמחזיק בישותו-הוא; ההגדרה של מושא ידע היא: מה שמתאים להיות מושא של מודעות; ההגדרה של בסיס מאושש היא: מה שמאושש ע"י מכיר תקף.

קבוע וארעי

"לקיים" יש שני סוגים: (1) קבוע ו-(2) ארעי. המשמעות שלהם הוסברה לעיל. ארעי מסווג עוד ל-(1) פיזיות (form), (2) תודעה, (3) גורמים מורכבים שהם לא זה ולא זה [לא פיזיות ולא תודעה]. הסיווג של פיזיות הוא: (1) תופעות פיזיות חיצוניות, (2) תופעות פיזיות פנימיות. תופעות פיזיות חיצוניות מתייחסת למושאים של חמש תודעות החושים (צורות וצבעים, צלילים, ריחות, טעמים, מושאי מישוש) ותופעות פיזיות פנימיות מתייחסות לחמשת כוחות החושים (כוח חוש העין, כוח חוש האוזן, כוח חוש האף, כוח חוש הלשון, וכוח חוש הגוף).

תודעה מתייחסת לכל סוג של מודעות (תודעה עיקרית וגורמים מנטליים). "גורמים מורכבים שהם לא זה ולא זה [לא פיזיות ולא תודעה]" מסווגים עוד ל"גורמים מורכבים שהם יצור חי" (person) ול"גורמים מורכבים שאינם יצור חי". דוגמאות ל"גורמים מורכבים שהם יצור חי" הם אריא-בדדהות, בני אדם, חיות, וכן הלאה. דוגמאות ל"גורמים מורכבים שאינם יצור חי" הם רישומים קרמיים, נדרים וכן הלאה.

תופעות חיוב ותופעות שלילה

דרך נוספת לסווג "קיים" היא ל-(1) תופעות חיוב ו-(2) תופעות שלילה. לפיכך, כל מה שקיים הוא אחד מהשתיים – תופעת חיוב או תופעת שלילה.

תופעת חיוב מאופיינת ע"י היותה המושא העיקרי של תודעה מושגית, שאותו התודעה המושגית תופסת מבלי לשלול במפורש מושא שלילה. לכן, מכונית היא דוגמה לתופעת חיוב, כי היא המושא העיקרי של תודעה מושגית שתופסת את המכונית מבלי לשלול דבר כלשהו במפורש. לעומת זאת, תופעת שלילה מאופיינת ע"י היותה המושא העיקרי של תודעה מושגית, שאותו התודעה המושגית תופסת באמצעות שלילה מפורשת של מושא שלילה. למשל, "מכונית לא-קבועה" היא תופעת שלילה כי היא נתפסת במפורש ע"י תודעה מושגית באמצעות שלילה מפורשת של מושא שלילה, כלומר "קבוע".

אנא שימו לב, שלמרות ש"מכונית" ו"מכונית לא-קבועה" הן שוות ערך, אין סתירה בכך שאחת מהן היא תופעת חיוב ואחת תופעת שלילה. הסיבה לכך היא שמה שקובע אם מושא כלשהו הוא תופעת חיוב או תופעת שלילה הוא האופן בו הוא נתפס מפורשות ע"י תודעה מושגית.

נוסף על כך, לתופעות שלילה יש שני סוגים: (1) תופעת שלילה מאשרת ו-(2) תופעת שלילה לא-מאשרת, וכל תופעת שלילה היא בהכרח אחת מן השתיים.

עם זאת, בניגוד לתופעות חיוב ותופעות שלילה שמבחינים ביניהן בהתאם לאופן בו הן נתפסות ע"י תודעה מושגית, ההבחנה בין שלילות מאשרות ולא-מאשרות נעשית על-פי המילים המבטאות אותן – אם הן מרמזות על תופעת חיוב במקום מה שנשלל, או לא.

למשל, "מכונית לא-קבועה" היא שלילה מאשרת כי המילים המבטאות "מכונית לא-קבועה" מרמזות על תופעת חיוב או תופעה מאשרת במקום ה"קבוע" שנשלל. תופעת החיוב או התופעה המאשרת שמילים אלה מרמזות עליה במקום ה"קבוע" שנשלל היא "מכונית". בכתבים מוצאים דוגמה אחרת לשלילה מאשרת: "דוהדאטה השמן לא אוכל כלום במשך היום". זאת היא שלילה מאשרת כי המילים שמבטאות "דוהדאטה השמן לא אוכל כלום במשך היום" מרמזות על תופעת חיוב/תופעה מאשרת במקום השלילה "דוהדאטה השמן לא אוכל כלום במשך היום". המילים מרמזות על תופעת חיוב, כי הן מרמזות ש"דוהדאטה השמן אוכל בלילה", שהיא תופעת חיוב.

דוגמה לשלילה לא-מאשרת היא "היעדר עצמי קבוע, חסר חלקים ועצמאי". זוהי שלילה לא-מאשרת כי המילים שמבטאות את "היעדר עצמי קבוע, חסר חלקים ועצמאי" לא מרמזות על שום תופעת חיוב או תופעה מאשרת במקום השלילה "היעדר עצמי קבוע, חסר חלקים ועצמאי".

תופעות נגלות ותופעות נסתרות

אפשר לסווג את התופעות גם לתופעות נגלות ותופעות נסתרות, כאשר את הסוג השני מחלקים שוב לשני סוגים נוספים: (1) תופעות נסתרות במקצת ו-(2) תופעות נסתרות מאוד.

כל דבר שקיים הוא תופעה נגלית, או תופעה נסתרת במקצת, או תופעה נסתרת מאוד. תופעות נגלות הן מושאים שאפשר להבין אותם לראשונה באמצעות מודעויות רגילות באופן בלתי תלוי בהיקש, כלומר במכירים היקשיים שהם תוצאה של נימוקים הגיוניים או של הסתמכות על מקורות של כתבים מהימנים. חמשת מושאי החושים, לדוגמה, הם תופעות נגלות כי אפשר לדעת או להבין אותם לראשונה באמצעות תודעות החושים המתאימות להם.

תופעות נסתרות במקצת הן מושאים שהם פחות ברורים ולפיכך קשה יותר להבין אותם מאשר תופעות נגלות. דוגמאות של תופעות נסתרות במקצת הן ארעיות מעודנת, היעדר עצמי, וכן הלאה. אפשר להבין נכוחה לראשונה את התופעות אלה, שהבנתן חיונית להתקדמות הרוחנית, רק על-די "מכירים היקשיים בכוח העובדה". מכירים היקשיים בכוח העובדה הם תודעות מושגיות שמסיקות נכונה, כלומר מבינות נכוחה את מושאיהן באופן תלוי בנימוקים לוגיים נכונים.

תופעות נסתרות מאוד הן מושאים שקשה להבין נכוחה אפילו יותר מאשר תופעות נסתרות במקצת או תופעות נגלות. הפעולה המעודנת של חוק הקרמה, למשל, היא תופעה נסתרת מאוד כי ההבנה הנכוחה שלה תלויה ב"מכיר היקשי באמצעות אמונה" (שנקרא גם "מכיר היקשי של כתבים"). מכירים היקשיים באמצעות אמונה הם תודעות מושגיות שמסיקות נכונה, או מבינות נכוחה את מושאיהן באופן תלוי במקורות של כתבים מהימנים.

עם זאת, למרות שאפשר להבין במידה מסוימת תופעות נסתרות מאוד באמצעות מכירים היקשיים כאלה, ההבנה הנכוחה המלאה שלהם תלויה בתודעה הכל-יודעת של בודהה.

אחד ושונים

הדוגלים ב-סאוטנטריקה מסווגים עוד את התופעות ל-(1) אחד ו-(2) שונים. כל מה שקיים הוא בהכרח אחד מהשניים. ההגדרה של "אחד" היא: תופעה שאינה מגוונת. ההגדרה של "שונים" היא: תופעות שהן מגוונות. כחול הוא דוגמה של משהו שהוא "אחד". השניים, אדום וצהוב, הם דוגמה של משהו שהוא "שונים". יתר על כן, אפילו תופעות שהן שוות ערך, כמו "תוצר" ו"ארעי", או "חומס" ו"ההיפך מלא-חומס", הן שונות. הן שונות כי למרות שהן מתייחסות לאותה תופעה, הן מופיעות באופן שונה לתודעה המושגית שתופסת אותן.

ההצגה הזאת של קיים, קבוע וארעי, תופעת חיוב ותופעת שלילה, תופעה נגלית ותופעה נסתרת, ואחד ושונים מקובלת גם על האסכולות הבודהיסטיות העליונות יותר והן מסתמכות עליה.

שתי האמיתות

חלוקה נוספת של התופעות היא ל: (1) אמיתות מוסכמות ו-(2) אמיתות מוחלטות. על-פי סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון, אמיתות מוחלטות הן תופעות שמסוגלות לבצע תפקוד שיוצר תוצאה. לכן, אמיתות מוחלטות ותופעות ארעיות הן שוות ערך. לאמיתות מוחלטות יש אופן התקיימות ייחודי להן, שפירושו שהן יכולות להיתפס במפורש על-ידי תופסים ישירים ואין להן צורך להסתמך על תיוג באמצעות תודעות מושגיות. "להיתפס במפורש על-ידי תופס ישיר" פירושו להיתפס על-ידי אותו תופס ישיר בזמן שמופיעים לו. לדוגמה, כד הוא אמת מוחלטת מפני שהוא יוצר את התוצאה שלו ומפני שהוא נתפס על-ידי תודעת עין בזמן שהוא מופיע לה.

אמיתות מוסכמות הן תופעות שלא מסוגלות לבצע את התפקוד של יצירת תוצאותיהן. מכאן שתופעות קבועות ואמיתות מוסכמות הן שוות ערך. כמו כן, לאמיתות מוסכמות אין אופן התקיימות ייחודי, כי אי אפשר לתפוס אותן במפורש באמצעות תופסים ישירים. במקום זאת עליהן להסתמך על תיוג באמצעות תודעות מושגיות. חלל לא-מותנה (כלומר ההיעדר של מגע חוסם), לדוגמה, אי אפשר לתפוס במפורש על-ידי תופס ישיר כי הוא לא יכול להופיע לאף אחת מתודעות החושים או לתופס ישיר מנטלי. במקום זאת ההכרה שלו תלויה בתודעה מושגית, שמתייגת, כלומר מכירה בו במפורש.

בנוגע לאטימולוגיה של שתי האמיתות, האטימולוגיה של "אמת מוחלטת" היא "אמת לתודעה מוחלטת". על-פי סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון, כל התופסים הישירים הם תודעות מוחלטות כי הם תופסים את אמת מושאיהם ישירות ללא טעות. לפיכך תופעה ארעית, כמו כד, היא אמת לתודעה מוחלטת כי היא המושא המפורש של תודעה מוחלטת, כלומר הוא נתפס במפורש על-ידי תודעה מוחלטת, כמו תודעת עין. התרגום המילולי של המילה הטיבטית "אמת מוסכמת" הוא "אמת למסתיר". האטימולוגיה של "אמת למסתיר" היא "אמת לתודעה מסתירה". הדוגלים ב-סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון טוענים שתודעות מושגיות הן תודעות מסתירות כי הן לא יכולות לתפוס את מושאיהן ישירות אלא רק באמצעות דימוי כללי. לפיכך, תודעות מושגיות מסתירות תפיסה ישירה של מושא. תופעה קבועה, כמו חלל לא-מותנה, היא אמת למסתיר כי היא המושא המפורש של "תודעה מושגית מסתירה". יחד עם זאת, זאת רק האטימולוגיה של "אמת למסתיר" לא המשמעות שלה. אילו היתה זאת המשמעות של "אמת למסתיר" כד, למשל, היה באופן אבסורדי אמת מוסכמת מפני ש(כמו כל התופעות הארעיות) הוא גם המושא המפורש של "תודעה מושגית מסתירה".

ההצגה הזאת של שתי האמיתות היא ייחודית לסאוטנטריקה המסתמכת על היגיון ואינה מקובלת על שאר המחזיקים באסכולה בודהיסטית.

התודעה

הדוגלים ב-סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון נותנים גם הסברים מקיפים על התודעה, הגדרתה וסיווגיה. בנוסף הם מספקים תיאורים מפורטים של הסוגים השונים של מודעות, כמו תופסים ישירים, של ההבדל בין תופסים ישירים ותודעות מושגיות, וכן הלאה. לכן, הצגת התודעה של כל האסכולות העליונות יותר מסתמכות על ההבהרות האלה של סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון – גם אם הן חלוקות בכמה מהטענות שלהן.

(לפרטים נוספים על התודעה אנא ראו את דפי העזר שניתנו בקורס "מהי התודעה?" שנערך כפעילות של עמותת ידידי הדהרמה בחורף 2011).

הקיום של יודעי-עצמם

כמו הדוגלים באסכולות צ'יטהמטרה וסאוטנטריקה-יוגהצ'ארה, הדוגלים בסאוטנטריקה המסתמכת על היגיון מקבלים את הקיום של יודעי-עצמם.

תופעות קבועות לא מופיעות לתופסים ישירים

טענה ייחודית של הדוגלים ב-סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון היא שתופעות קבועות לא מופיעות לתופסים ישירים. המחזיקים באסכולות בודהיסטיות עליונות יותר סוברים רק שתופעות קבועות לא מופיעות

לתודעות *חושים*. יחד עם זאת, הם לא מקבלים שתופס ישיר יוגי שהתהווה ממדיטציה לא מבין נכוחה *במפורש*, למשל, את היעדר עצמי שקיים בכוחות עצמו, באופן ממשי.

אף על פי כן, על-פי סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון, תופס ישיר יוגי מבין נכוחה את היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי, *במרומז*, כי היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי, הוא קבוע ולפיכך לא מופיע לתופס הישיר הזה. מה שמופיע לתופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות את היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי, הם חמשת המצרפים שהם ריקים מעצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי.

אופן הקיום של היצור החי (person)

הדוגלים ב-סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון טוענים שהתודעה המנטלית הנוכחת-תמיד היא היצור החי. זה מקובל גם על כמה מהדוגלים ב-ואיבשיקה, על הדוגלים ב-צ'יטהמטרה, ועל הדוגלים במדהיאמיקה-סוטנטריקה.

הקיום של מוביל סופי אחד

כמו הדוגלים ב-צ'יטהמטרה המסתמכת על היגיון והדוגלים בשתי אסכולות המדהיאמיקה, הדוגלים ב-סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון מחזיקים בדעה שיש שני מובילים זמניים, אבל רק מוביל סופי אחד, כי כל מי שהיה לארהאט בסופו של דבר ייכנס לדרך הבודהיסטווה כדי להיות לבודהה.

שתי אסכולות המהאיאנה

כפי שהוסבר לעיל, שתי אסכולות המהאיאנה הן צ'יטהמטרה (אסכולת תודעה-בלבד) ו-מדהיאמיקה (אסכולת דרך-האמצע). הן שונות מאסכולות ההינאיאנה בגלל טענותיהם בנוגע ל:

- היעדר עצמי/ ריקות התופעות
- שתי האמיתות
- קיום אמיתי
- ידיעת-כול
- מושאי נטישה
- בודהה שאקיאמוני

היעדר עצמי/ ריקות התופעות

בניגוד לדוגלים באסכולות ההינאיאנה, הדוגלים באסכולות המהאיאנה מציגים לא רק את שני סוגי היעדר עצמי של היצור החי (שהוסברו לעיל) אלא גם ריקות, כלומר אופן הקיום המוחלט של כל התופעות. בהתאם להשקפתם, שני סוגי היעדר העצמי הם גסים יותר ולכן קלים יותר להבנה, בעוד שהריקות היא מעודנת יותר. נוסף על כך, ההבנה הנכוחה הישירה של ריקות נחשבת חיונית להתפתחות הרוחנית של הפרט, מאחר ובלעדיה בלתי אפשרי להתקדם בדרך הבודהיסטווה ולהשיג בודהה.

שתי האמיתות

הדוגלים באסכולת מהאיאנה טוענים שריקות, כלומר אופן הקיום המוחלט של תופעה, היא אמת מוחלטת, בעוד שכל מה שקיים שאינו ריקות הוא אמת מוסכמת. נוסף על כך, הם טוענים ששתי האמיתות הן טבע אחד. עם זאת, אין פירושו שהן אותו הדבר, כי הן אינן זהות אלא תופעות שונות, נבדלות. העובדה ששתי האמיתות הן שונות אך הן טבע אחד מתייחסת לשתי האמיתות ביחס לתופעה מסוימת. אין פירושו שכל אמת מוסכמת היא טבע אחד עם כל אמת מוחלטת. לדוגמה, תל אביב היא אמת מוסכמת והריקות של תל אביב היא האמת המוחלטת של תל אביב, כלומר האמת המוחלטת של תל אביב, והאמת המוחלטת של תל אביב היא מאפיין, או תכונה, של האמת המוסכמת, תל אביב. מכאן שהאמת המוסכמת, תל אביב, והאמת המוחלטת של תל אביב הן תופעות שונות בעוד שהן טבע אחד. באותו אופן עבור תופעות אחרות, שתי האמיתות חייבות להתקיים יחד ב-זמנית, קשורות באופן בלתי נפרד, אבל נבדלות.

קיום אמיתי

על-פי שתי אסכולות המהאיאנה, תופעות שהן חיצוניות לתודעה לא קיימות באמת. עם זאת, רק הדוגלים ב-מדהיאמיקה-פרסנגיקה מחזיקים בדעה שכל מה שקיים בהכרח גם ריק מקיום אינהרנטי (מעצם טבעו/מעצם מהותו), ריק מקיום מצדו-הוא. הדוגלים בצי'טהמטרה וב-מדהיאמיקה-סוונטריקה טוענים שכל התופעות קיימות מעצם טבען/ מעצם מהותן ומצדן-הן.

ידיעת-כול

מאחר והמחזיקים באסכולת המהאיאנה טוענים שתודעת הבודהה היא כל-יודעת, הם גם טוענים שבודההיסטווה חייב להתקדם דרך עשר רמות (בהומי) הבודההיסטווה כדי לסלק בהדרגה את המכשולים הקוגניטיביים (כלומר המכשולים לידיעת-כול).

מושאי נטישה

הדוגלים בצי'טהמטרה ובמדהיאמיקה מציגים שני סוגים של מושאי נטישה: (1) מכשולים עוכרים ו-(2) מכשולים קוגניטיביים. המכשולים שמונעים מהמתרגל להשתחרר הם מכשולים עוכרים (מכשולים לחירות) והמכשולים שמונעים מהמתרגל להשיג הארה שלמה הם מכשולים קוגניטיביים (מכשולים לידיעת-כול). מכאן שכדי להשיג חירות ולהיות לארהאט המתרגל חייב לסלק בהדרגה מכשולים עוכרים. יחד עם זאת, כדי להשיג הארה ולהיות לבודהה, המתרגל חייב להתגבר על שני סוגי המכשולים, מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים.

בודהה שאקיאמוני

בניגוד לאסכולות ההינאיאנה, אסכולות צ'יטהמטרה ומדהיאמיקה טוענות שבודהה שאקיאמוני היה גוף האצלה עילאי, ולכן כשנולד כנסיך סידהרתא הוא היה כבר בודהה מואר בשלמות. לפיכך, ההתנסויות שלו אחר כך – כנסיך צעיר, עזיבתו את הארמון, המסע הרוחני שלו, והשגת ההארה תחת עץ הבודהה – נחשבות כולן כפעילויות מוארות של בודהה, אותן הוא הציג כדי שתלמידיו בעבר ובעתיד יוכלו ללמוד מהן. גוף האצלה עילאי הוא "בודהה מייסד", כלומר גוף האצלה/ קאיה שמואצל כדי להציג את שנים עשר המעשים וכדי לסובב את גלגל הדהרמה. (לפרטים נוספים על הקאיות, אנא ראו את דפי העזר שניתנו בקורס "מהו הבודהה עבורך?" שנערך כפעילות של עמותת ידידי הדהרמה בחורף 2011). יתר על כן, הדוגלים בשיטת המהאיאנה טוענים גם שסוטרות ההינאיאנה וגם סוטרות המהאיאנה הן מילות הבודהה, למרות שהם מבחינים בין לימוד מפורש ולימוד שיש לפרשו.

צי'טהמטרה (אסכולת תודעה-בלבד)

הסיבה שקוראים לאסכולה זאת "צי'טהמטרה" או "אסכולת תודעה-בלבד" היא לא מפני שהדוגלים בה טוענים שכל התופעות הן תודעה או שיש רק תודעה, אלא מכיוון שכל התופעות הן טבע אחד עם התודעה. זה יוסבר להלן. צי'טהמטרה נקראת גם "יוגהצ'ארה" (תרגול יוגה מנטלית) והדוגלים בה נקראים "יוגהצ'ארין" (מתרגלי יוגה מנטלית) כי האסכולה הזאת מייחסת חשיבות רבה לתרגול יוגה מנטלית. עם זאת, זוהי רק אטימולוגיה ואין בכך כדי להגדיר אותה.

אפשר לחלק את צי'טהמטרה ל-:

1. צי'טהמטרה המסתמכת על כתבים
2. צי'טהמטרה המסתמכת על היגיון

אפשרות אחרת לחלוקה של אסכולה זאת היא:

1. המצדדים בהיבט אמיתי
2. המצדדים בהיבט כוזב

עם זאת, מכיוון ששני הסוגים האחרונים הם רלבנטיים פחות כשלומדים את "חמשת הטקסטים הקנוניים הגדולים" נדון כאן רק בשני הסוגים הראשונים. להצגת הנושא של "המצדדים בהיבט אמיתי" ו"המצדדים בהיבט כוזב", אנא קראו ב- *Cutting through Appearances* מאת גשה להונדופ סופה וג'פרי הופקינס.

צ'יטהמטרה המסתמכת על כתבים

הדוגלים ב-צ'יטהמטרה המסתמכת על כתבים מסתמכים בעיקר על "חמש מסות על הרמות" של אסנגה, שהן חמש פרשנויות מאת אסנגה על רמות ההישגים. התת-אסכולה הזאת של צ'יטהמטרה נקראת "מסתמכת על כתבים" כי הדוגלים בה לא מסתמכים על היגיון באותה מידה כפי שעושים הדוגלים בצ'יטהמטרה המסתמכת על היגיון, ולכן מבין שתי הקבוצות הם נחשבים לפחות מתקדמים.

צ'יטהמטרה המסתמכת על כתבים שונה מצ'יטהמטרה מסתמכת על היגיון בעיקר בגלל טענותיה בנוגע ל:

- הקיום של תודעת-בסיס-הכול
- אופן הקיום של היצור החי (person)
- הקיום של שלושה מובילים סופיים

הקיום של תודעת-בסיס-הכול

אחת מההשקפות הייחודיות של צ'יטהמטרה המסתמכת על כתבים היא ההשקפה של תודעת-בסיס-הכול. הדוגלים באסכולה זאת מחזיקים בדעה שיש שמונה תודעות: חמש תודעות חושים, תודעה מנטלית, התודעה המנטלית העכורה (בסנסקריט: *klishtamanas*, בטיבטית: *nyon yi*), ותודעת-בסיס-הכול (בסנסקריט: *alayavijnana*, בטיבטית: *kün zhi nam she*). יתר המחזיקים באסכולה בודהיסטית טוענים שיש רק שש תודעות, כאשר חלק מהתפקודים של התודעה המנטלית העכורה ושל תודעת-בסיס-הכול מתבצעים על-ידי התודעה המנטלית.

על-פי צ'יטהמטרה המסתמכת על כתבים, מלבד בודהיסטות ששוכנים בדרך ללא הפרעה בסוף הרצף ובודהות, לכל היצורים החיים יש את תודעת-בסיס-הכול. מאחר ותודעה שמינית זאת נוכחת תמיד – אפילו כאשר מתעלפים, בזמן שינה עמוקה, במוות, בנדידה (מתקופת חיים אחת לבאה), וכן הלאה – היא משרתת כמאגר או "מחסן" מהימן מאוד של הרישומים המנטליים. היא תודעה ניטרלית, ולכן יכולה לאחסן רישומים חיוביים, שליליים וניטרליים. (אנא שימו לב שאילו היא היתה חיובית היא לא היתה יכולה לאחסן רישומים שליליים, ואילו היתה שלילית היא לא היתה יכולה לאחסן רישומים חיוביים).

המושאים שמופיעים לתודעת-בסיס-הכול הם חמשת כוחות החושים (כוח חוש עין, כוח חוש אוזן, וכו'), המושאים של חמש תודעות החושים (צבעים וצורות, צלילים וכו'), ורישומים מנטליים. יחד עם זאת, מאחר ותודעת-בסיס-הכול היא מודעות שהמושא מופיע לה אך אינו מודא, היא לא מודעת להם, כלומר היא לא מבינה מושאים אלה.

התודעה המנטלית העכורה היא מודעות שמתמקדת בתודעת-בסיס-הכול ובטעות תופסת אותה כיצור חי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי. פירושו של דבר שהיא תופסת את תודעת-בסיס-הכול כבעלת חמשת המצרפים או כמושלת שלהם, שהם שלה ושהיא שולטת בהם ומשתמשת בהם. תרופת הנגד לתודעה השביעית היא החוכמה שמבינה נכוחה ישירות את היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי, ובאמצעות פיתוח חוכמה כזאת המתרגלים מסוגלים לסלק אותה. אף על פי כן, הרצף של התודעה המנטלית העכורה נשאר ובהדרגה מותמר לתודעה מנטלית של ארהאט או בודהה (משוחרר מלתפוס את תודעת-בסיס-הכול כעצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי).

אופן הקיום של היצור החי (person)

בניגוד לדוגלים באסכולות הבודהיסטיות האחרות הדוגלים בצ'יטהמטרה המסתמכת על כתבים טוענים שתודעת-בסיס-הכול היא היצור החי.

הקיום של שלושה מובילים סופיים

כמו הדוגלים ב-ואיבשיקה וב-סאטרנטיקה המסתמכת על כתבים, הדוגלים בציטהמטרה המסתמכת על כתבים מחזיקים בהשקפה של שלושה מובילים סופיים. כפי שהוסבר לעיל, הם טוענים שבעלי תודעה רבים לעולם לא ישיגו בודהיות כי הם הופכים לארהאטים-שומעים או ארהאטים-בודהות-בכוח-עצמם, ואחר כך הרצף המנטלי שלהם נקטע.

ציטהמטרה המסתמכת על היגיון

אסכולת ציטהמטרה זאת נקראת "מסתמכת על היגיון" כי באופן דומה לסאטרנטיקה המסתמכת על היגיון היא מסתמכת בעיקר על הנמקות הגיוניות (כמו גם על טענות רבות) שמוצגות ב"תקציר ההכרה התקפה" (*Pramāṇa-samuccaya*) של דיגנאגה, וב"שבע מסות על הכרה תקפה" (*Pramanavartikadisapta-grantha-*) *samgraha*) של דהרמהקירטי.

הפרשנויות של דיגנאגה ושל דהרמהקירטי מוצגות שתיהן במידה ניכרת מנקודת המבט של אסכולת ציטהמטרה. עם זאת, מאחר והן כוללות גם חלקים רבים שמסבירים את ההשקפות של סאטרנטיקה המסתמכת על היגיון, אין סתירה בכך שהן סאטרנטיקה המסתמכת על היגיון והן ציטהמטרה המסתמכת על היגיון מסתמכות על טקסטים אלה.

ציטהמטרה המסתמכת על היגיון שונה מציטהמטרה המסתמכת על כתבים בעיקר בשל טענותיה בנוגע ל:

- הקיום של שש תודעות
- אופן הקיום של היצור החי
- הקיום של מוביל סופי אחד

הקיום של שש תודעות

כמו הדוגלים ב-ואיבשיקה, ב-סאטרנטיקה ובשתי אסכולות המדהיאמיקה, הדוגלים בציטהמטרה המסתמכת על היגיון מקבלים רק קיום של שש תודעות, כלומר חמש תודעות החושים והתודעה המנטלית.

אופן הקיום של היצור החי

בניגוד לכמה מהדוגלים ב-ואיבשיקה, לדוגלים בסאטרנטיקה המסתמכת על כתבים, לדוגלים בציטהמטרה המסתמכת על כתבים ולדוגלים במדהיאמיקה-פרסנגיקה, הדוגלים בציטהמטרה המסתמכת על היגיון מחזיקים בדעה שהתודעה המנטלית הנוכחת-תמיד היא היצור החי.

הקיום של מוביל סופי אחד

כמו הדוגלים בסאטרנטיקה המסתמכת על היגיון ואסכולות המדהיאמיקה, הדוגלים בציטהמטרה המסתמכת על היגיון גם הם מחזיקים בדעה שיש רק מוביל סופי אחד, כי כל בעלי התודעה בסופו של דבר ישיגו הארה שלמה של בודהה.

לאחר שהוסברו ההבדלים העיקריים בין ציטהמטרה שמסתמכת על כתבים וציטהמטרה שמסתמכת על היגיון, מובאת הצגה כללית של הטענות הייחודיות של ציטהמטרה שמקובלות על שתי התת-אסכולות שלה.

טענות אלה הן בנוגע ל:

- היעדר קיום חיצוני
- שתי האמיתות
- שלושת סוגי הטבע
- קיום אמיתי
- התודעה
- הקיום של יודעי-עצמם
- מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

היעדר קיום חיצוני

הדוגלים ב-צ'יטהמטרה מחזיקים בדעה שאין מושאים חיצוניים. הם טוענים שתופעות לא קיימות באופן חיצוני לתודעה, אלא שהן טבע אחד עם התודעה והן מופיעות לה בשל הפעלה של רישומים מנטליים. לכן, העולם הפיזי – כגון צורות, צבעים, צלילים, וכן הלאה, מופיעים בלבד למודעות מבלי שהם קיימים כתופעות חיצוניות. אין פירושו שתופעות פיזיות הן תודעה, כי תודעות הן הצופות במושאים, ואילו תופעות פיזיות היו תודעה, לאבנים וכן הלאה היו, באופן אבסורדי, מושאי תפיסה. אלא, כמו שמושא חלום הוא לא תודעת החלום שתופסת אותו אבל גם לא טבע שונה מתודעת החלום, כך גם המושאים הפיזיים של העולם הם לא תודעות החושים שתופסות אותם אבל גם לא טבע שונה מתודעות חושים אלה.

הסיבה לכך שמראות, צלילים, ריחות וכו' מופיעים לתודעה, היא שרישום, שהושאר קודם לכן על הרצף המנטלי של היצור החי, מופעל ובו-זמנית יוצר את שניהם – ההופעה של מושא והתודעה התופסת, באופן דומה מאוד למה שקורה בחלום. התודעה התופסת, בתורה, משאירה רישום חדש שיהיה אחראי להופעה של מושא אחר ולהתגלות של תודעה תופסת אחרת בזמן כלשהו בעתיד.

לפיכך, הסיבה לכך שאנו תופסים צורות, צבעים, וכן הלאה, היא לא שמושאים אלה קיימים באופן חיצוני לתודעה שלנו, אלא שאנחנו השארנו – וממשיכים להשאיר – אינספור רישומים, שעם הפעלתם הם אחראים לחוויות השונות שלנו.

רק לבודדות אין יותר רישומים והם תופסים מושאים כפי שהם בזכות כך שהם התגברו על כל המכשולים או החסרונות של התודעה.

העובדה שהנושא (התודעה) והמושא שלו הם טבע אחד ושהם נוצרים בו-זמנית ע"י רישום אחד מסבירה את הקיום הבו-זמני של הנושא והמושא שלו.

זה שונה מהמחזיקים באסכולות הבודהיסטיות האחרות, שמלבד הדוגלים ב-סוונטריקה-יוגהצ'ארה (אסכולת האוטונומיה היוגית), מקבלים את הקיום החיצוני של תופעות פיזיות. על-פי השקפתם, מושא חוש מקדים את תודעת החוש שתופסת אותו, כי הוא הגורם של תודעת החוש ולפיכך הם טבע שונה.

מאסטרים הודים כמו אסנגה (שלימד את פילוסופיית צ'יטהמטרה) מצטטים דוגמאות שונות מהסוטרות שמסבירות שתפיסה אפשרית ללא תופעות חיצוניות. אחת הדוגמאות רבות העוצמה ביותר היא הדוגמה של תודעת חלום אשר צורות, צבעים, צלילים וכו' מופיעים לה בשל הפעלה של רישומים מבלי שמושאים אלה קיימים באופן חיצוני לתודעת החלום.

כמו כן, ייתכן שליוגי תהיה הופעה של כיעור מבלי שכיעור כזה קיים בעולם החיצוני. באופן דומה, כאשר יצורים מעולמות שונים מתבוננים בקערה מלאה נוזלים, הפקטה תופסים מוגלה ודם, בני האנוש תופסים מי שתיה, והיצורים השמימיים תופסים נקטר. על-פי אסכולת צ'יטהמטרה, אילו המוגלה והדם, המים, והנקטר, היו קיימים כתופעות חיצוניות, היתה הסתירה שלנוזל בקערה יש סוגי טבע מנוגדים (כלומר הוא היה מוגלה ודם, מים ונקטר).

שתי האמיתות

כפי שהוסבר לעיל, על-פי אסכולות המהאיאנה, ריקות, כלומר הטבע המוחלט של התופעות הוא אמת מוחלטת, בעוד שכל תופעה שאינה ריקות היא אמת מוסכמת.

ריקות באסכולת צ'יטהמטרה מתייחסת לריקות או להיעדר היותו של המושא טבע שונה מהנושא (התודעה) שתופס אותו. למשל, הריקות מהיותו של הספר טבע שונה מתודעת העין התופסת את הספר היא הריקות של הספר והריקות של תודעת העין התופסת את הספר. כך, הריקות של השניים, הספר ותודעת העין התופסת את הספר, מהיותם טבע שונה היא האמת המוחלטת של שניהם, הספר ותודעת העין התופסת אותו.

הספר ותודעת העין התופסת את הספר עצמם הם אמיתות מוסכמות.

לפיכך, כדי להבין נכוחה את האמת המוחלטת של הספר ושל תודעת העין שלו, על המתרגלים להבין נכוחה את היעדר היותו של הספר טבע שונה מתודעת העין התופסת את הספר. יחד עם ההבנה הזאת הם מבינים נכוחה גם את היעדר הקיום החיצוני של ספר.

בנוגע לאטימולוגיה של שתי האמיתות, באופן דומה לאסכולת סאוטרנטיקה, אמת מוחלטת מתוארת כ"אמת למודעות מוחלטת". למרות זאת, כאן מודעות מוחלטת אינה מתייחסת רק לתופס ישיר אלא לתופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ריקות (אמת מוחלטת) ישירות ובאופן לא דואלי. הדיקות של השניים, הספר ותודעת העין התופסת ספר, מהיותם טבע שונה, למשל, היא "אמת למודעות מוחלטת", כי היא קיימת באופן שהיא מופיעה לאותו תופס ישיר יוגי.

הספר עצמו הוא אמת מוסכמת, כי הוא "אמת למסתיר". הוא "אמת למסתיר" כי הוא אמת ל"תודעה מסתירה". על-פי אסכולת צ'יטהמטרה, תודעה מסתירה מתייחסת לבערות שתופסת את הספר כטבע שונה מתודעת העין התופסת ספר, בגלל שהבערות מסתירה את הטבע המוחלט של הספר (כלומר, היעדר היותו של הספר טבע שונה מתודעת העין שלו). כמו כן, הספר הוא אמת לבערות שתופסת את הספר כטבע שונה מתודעת העין שלו, כי מנקודת המבט של הבערות הזאת הספר קיים באופן חיצוני כפי שהוא מופיע.

שלושת סוגי הטבע

הדוגלים בצ'יטהמטרה מסווגים את התופעות לשלושה סוגי טבע:

(1) טבע מכוח-האחר

(2) טבע מתויג

(3) טבע מבוסס בהחלט

(1) טבע מכוח-האחר

כל התופעות הארעיות הן טבע מכוח-האחר כי הן נוצרות בכוח גורמים ותנאים שהם שונים מעצמן. דוגמאות לתופעות מכוח-האחר הן ספרים, שירים, מודעויות, אנשים, וכן הלאה.

(2) טבע מתויג

טבע מתויג הוא משני סוגים: א) טבע מתויג קבוע ו-ב) טבע מתויג בלתי קיים. טבע מתויג קבוע מתייחס לכל התופעות הקבועות מלבד הריקות (כלומר אמיתות מוחלטות), כמו חלל לא-מותנה, היעדר פיל על השולחן, קבוע, וכן הלאה. הם טבע מתויג כי לשם קיומם הם תלויים בתיוג על-ידי תודעה מושגית. לדוגמה, ההבנה הנכוחה של חלל לא-מותנה תלויה בתודעה מושגית ששוללת במפורש מגע חוסם.

טבע מתויג בלתי-קיים מתייחס למושאים בלתי-קיימים, כמו קרני ארנב, עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי, ספל שהוא טבע שונה מתודעת העין שתופסת ספל, ניחוח סבון שקיים באופן חיצוני, וכן הלאה. הם טבע מתויג כי הם מתוייגים באופן מוטעה ע"י תודעה מושגית שגויה מבלי שהם קיימים למעשה.

(3) טבע מבוסס בהחלט

כל הריקויות/ האמיתות המוחלטות הן טבע מבוסס בהחלט. דוגמאות של טבע מבוסס בהחלט הן היעדר היותו של שיר טבע שונה מתודעת האוזן שתופסת את השיר, היעדר היותו של פלאפל טבע שונה מתודעת הלשון שתופסת את הפלאפל, וכן הלאה.

הצגה אחרת של שלושת סוגי הטבע היא מנקודת המבט של תופעה אחת והאמת המוחלטת שלה. למשל, הר הוא טבע מכוח-האחר. "היותו של ההר טבע שונה מתודעת העין התופסת את ההר" הוא הטבע המתויג של הר, והריקות של ההר מהיותו טבע שונה מתודעת העין התופסת את ההר היא הטבע המבוסס בהחלט של ההר.

קיום אמיתי

על-פי צ'יטהמטרה, תופעות בכוח-האחר ותופעות מבוססות בהחלט קיימות באמת. תופעות בכוח-האחר קיימות באמת כי הן תופעות דינמיות, משתנות כל הזמן, שנתפסות במפורש ע"י תופסים ישירים. תופעות מבוססות בהחלט קיימות באמת כי הן טבע מוחלט או אמיתות מוחלטות של תופעות. עם זאת, תופעות שהן טבע מתויג נעדרות קיום אמיתי בגלל התלות שלהן בתיוג באמצעות תודעה מושגית.

ובכל זאת, כל התופעות בהכרח קיימות באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מעצם מהותן) ומצדן-הן. לפיכך, למרות שצ'יטהמטרה דוחה את המציאות של עולם פיזי חיצוני, היא מחזיקה בדעה שלחוויה סובייקטיבית (כלומר התודעה), למשל, יש מציאות אינהרנטית (מעצם טבעה). הדוגלים באסכולת צ'יטהמטרה טוענים שאילו לתודעה לא היה קיום מעצם טבעה/מעצם מהותה, לא היה בסיס עליו אפשר היה לעשות הבחנות משמעותיות בין מה שמזיק למה שמועיל, למשל. הם מניחים שכדי שמהו יתקיים צריך שיהיה בסיס אינהרנטי עליו אפשר להציג את תפקודיו השונים. אף על פי כן, על-פי צ'יטהמטרה, כל הדברים והאירועים אינם אך ורק תבניות מנטליות. אילו זה היה כך, לבן היה יכול להיפך לשחור ושחור היה יכול להיפך ללבן רק באמצעות מחשבה שחושבת שהם כך. מאחר זה לא כך, הדוגלים בצ'יטהמטרה מקבלים גם שלמושאים של התודעה יש קיום מעצם טבעם/מעצם מהותם.

התודעה

בין שהם טוענים שמונה או שש תודעות, בנוגע להגדרה ולסיווגים של התודעה מחזיקים הדוגלים באסכולת צ'יטהמטרה בטענות רבות כמו הדוגלים באסכולת סאוטרנטיקה. עם זאת, בניגוד לדוגלים באסכולת סאוטרנטיקה הם מחזיקים בדעה שתודעות חושים, ברצף של בעלי תודעה, הן מודעויות מוטעות. הן מוטעות כי למודעויות אלה מופיע מושא השלילה של ריקות. מושא השלילה של ריקות מופיע מאחר וצורות, צבעים, צלילים וכו' מופיעים למודעויות אלה כקיימים חיצונית וכטבע שונה מתודעות החושים. לפיכך, למרות שתודעת גוף שתופסת חום, למשל, מסוגלת לזהות נכונה את מושאה חום, היא בכל זאת מוטעית כי החום מופיע לה כמושא קיים חיצונית שאינו טבע אחד עם תודעת הגוף התופסת אותו.

הקיום של יודעי-עצמם

בניגוד לדוגלים באסכולות ואיבשיקה, סוטרנטיקה-סאוטרנטיקה ומדהיאמיקה-פרסנגיקה, הדוגלים בצ'יטהמטרה מקבלים את קיומם של יודעי-עצמם. העובדה שהם מקבלים את קיומם של יודעי-עצמם – שהם טבע אחד עם המודעויות שהם תופסים ולכן מתהווים בו-זמנית עם המודעויות האלה – תומכת בטענה שלהם של היעדר קיום חיצוני. היא תומכת בטענה הזאת כי הדוגלים באסכולת צ'יטהמטרה טוענים שמטוס, למשל, נעדר קיום חיצוני מאחר ותודעת העין שתופסת את המטוס (בדומה ליודעי-עצמו) היא טבע אחד עם מושאה (המטוס) ולפיכך מתהווה בו-זמנית עם המושא.

מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

כמו הדוגלים בשתי אסכולות ההינאיאנה ובאסכולת מדהיאמיקה-סוטרנטיקה (אסכולת האוטונומיה של דרך האמצע), הדוגלים בצ'יטהמטרה מחזיקים בדעה שהבערות שתופסת עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממש, היא שורש מעגלי הקיום, כי היא מביאה לכל שאר הרגשות העוכרים כמו כעס, היקשרות, קנאה וכו', וגם לקרמה נגועה. מכאן שהבערות שתופסת עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממש, הרגשות העוכרים שנגרמים ע"י בערות זאת, והזרעים של עמדות ורגשות עוכרים אלה הם כולם מכשולים עוכרים, וכדי להשיג חירות אישית על המתרגלים השומעים והבודהות-בכוח-עצמם לפתח תופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ישירות את היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממש. עם התופס הישיר היוגי הזה (בדרך הראייה ובדרך המדיטציה של ההינאיאנה) הם מסלקים בהדרגה את המכשולים לחירות. לפיכך, שומעים ובודהות-בכוח-עצמם לא חייבים להבין נכוחה ריקות, אלא רק היעדר עצמי.

עם זאת, בניגוד למחזיקים באסכולות בודהיסטיות אחרות, הדוגלים באסכולת צ'יטהמטרה טוענים שמכשולים קוגניטיביים (מכשולים לידיעת-כול) מתייחסים לבערות שתופסת את המושא כטבע שונה מהנושא שלו (מהתודעה התופסת אותו), ולזרעים של הבערות הזאת. לכן, בודהיסטות מפתחים את התופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות את הריקות של מושא מהיותו טבע שונה מהנושא שלו. מאחר ותופס ישיר יוגי זה (שמתהווה בדרך הראייה ובדרך המדיטציה של המהאיאנה) מעודן יותר מהתופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות את היעדר עצמי קיים בכוחות-עצמו, באופן ממש, הוא מסלק בהדרגה את שניהם – מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים – ומביא את הבודהיסטוה להארה שלמה.

נוסף על כך, בניגוד לדוגלים באסכולת מדהיאמיקה-פרסנגיקה, הדוגלים באסכולת צ'יטהמטרה טוענים שבדוהיסטויות (שלא סילקו קודם לכן מכשולים עוכרים ע"י כך שהשיגו תחילה חירות אישית בהסתמך על דרך ההינאיאנה) מסלקים את שני סוגי המכשולים בו-זמנית. פירושו של דבר הוא שבדוהיסטויות אלה מסלקים בו-זמנית מכשולים עוכרים גסים ומכשולים קוגניטיביים גסים (כלומר, מכשולים עוכרים נרכשים אינטלקטואלית ומכשולים קוגניטיביים נרכשים אינטלקטואלית) בדרך הראייה. ואז הם מסלקים בו-זמנית מכשולים עוכרים מעודנים ומכשולים קוגניטיביים מעודנים (כלומר, מכשולים עוכרים מולדים ומכשולים קוגניטיביים מולדים) בכל אחת מרמות (בהומי) הבדוהיסטויות של דרך המדיטציה, ולאחר מכן משיגים בו-זמנית את המצב של ארהאט ושל בודהה.

מדהיאמיקה (אסכולת דרך-האמצע)

אסכולה זאת נקראת "מדהיאמיקה או "דרך-האמצע" כי היא מציגה "דרך-אמצע" שהיא משוחררת משתי העמדות הקיצוניות, (1) הקיצוניות של מוחשיות-יתר/ קביעות ו-(2) הקיצוניות של הכחדה/ ניהילים. הקיצונות של מוחשיות יתר/ קביעות ידועה גם כקיצוניות של הקיום וכקיצוניות של הוספת-יתר, ומתייחסת לקיום האמיתי של התופעות. לעומת זאת, הקיצוניות של הכחדה/ ניהילים ידועה גם כקיצוניות של אי-קיום וכקיצוניות של הכחשה, ומתייחסת לאי-קיום הגמור של התופעות. הדוגלים באסכולת מדהיאמיקה משוחררים משתי העמדות הקיצוניות כי הם טוענים שגם אם כל התופעות ריקות מקיום אמיתי, הן בכל זאת קיימות באופן מוסכם. הסיבה לכך שאפשר להתקיים באמצע, להיות משוחררים משתי העמדות הקיצוניות, היא שהמחזיקים באסכולה הזאת מבינים את היחס בין ריקות (היעדר קיום אמיתי) והתהוות תלויה. הם מבינים שכל התופעות ריקות מקיום אמיתי כי הן מתהוות באופן תלוי, כלומר מפני שהן תלויות בהרבה תופעות השונות מעצמן. יש שלושה סוגים של התהוות תלויה:

1. תלות בגורמים ובתנאים
2. תלות בחלקים
3. תלות בתיוג באמצעות שם ומחשבה

על-פי שתי אסכולות המהאיאנה, התהוות תלויה עוסקת באופן הקיום של התופעות. לפיכך, מאחר והתהוותן של כל התופעות היא תלויה, הן נעדרות קיום אמיתי. למרות שהדוגלים במדהיאמיקה-סוונטריקה (אסכולת האוטונומיה של דרך-האמצע) מציגים רק את שני הסוגים הראשונים של התהוות תלויה (כלומר, תלות בגורמים ובתנאים ותלות בחלקים) בעוד שהדוגלים במדהיאמיקה-פרסנגיקה (אסכולת המסקנה האבסורדית של דרך-האמצע) מקבלים את כל שלושת הסוגים של התהוות התלויה, הדוגלים בשתי אסכולות המדהיאמיקה מקבלים במשותף את ההתהוות התלויה של כל מה שקיים. לעומת זאת, הדוגלים בצ'יטהמטרה ובשתי אסכולות ההינאיאנה מגבילים את הסיווג של התהוות תלויה לתופעות ארעיות, מפני שהם מקבלים רק תלות בגורמים ובתנאים. לפיכך, על-פי טענתם רק תופעות ארעיות קיימות באופן תלוי, כי תופעות קבועות אינן נוצרות באופן תלוי בגורמים ובתנאים.

נוסף על כך, הדוגלים באסכולת מדהיאמיקה מחזיקים בדעה שהדוגלים באסכולות בודהיסטיות אחרות נפלו לקיצוניות. הדוגלים ב-ואיבשיקה טוענים שחלקיקים חסרי חלקים הם אמיתות מוחלטות וקיימים באמת. הדוגלים ב-סאוטרנטיקה טוענים שתופעות ארעיות הן אמיתות מוחלטות ושכל התופעות קיימות באמת. והדוגלים בצ'יטהמטרה טוענים שתופעות ארעיות ותופעות מבוססות בהחלט קיימות באמת. לפיכך, האסכולות התחתונות יותר נפלו כולן לקיצוניות של מוחשיות-יתר/ קביעות, כי הן מקבלות קיום אמיתי.

לאסכולת מדהיאמיקה יש שתי תת-אסכולות:

1. מדהיאמיקה-סוונטריקה (אסכולת האוטונומיה של דרך-האמצע)
2. מדהיאמיקה-פרסנגיקה (אסכולת המסקנה האבסורדית של דרך-האמצע)

מדהיאמיקה-סוונטריקה (אסכולת האוטונומיה של דרך-האמצע)

הסיבה לכך שקוראים לאסכולה זאת "סוונטריקה" או "אסכולת האוטונומיה" היא שזאת אסכולת מדהיאמיקה שהדוגלים בה מסתמכים בעיקר על היקש נכון *אוטונומי* כדי להוכיח תופעות נסתרות, כמו ארעיות מעודנת, ריקות מקיום אמיתי וכן הלאה. זה יוסבר להלן.

הבא – הצגה כללית של ההשקפות הייחודיות לאסכולת סוונטריקה.

אסכולת סוונטריקה שונה במיוחד מאסכולת פרסנגיקה בעיקר בגלל הטענות שלה בנוגע ל:

- היעדר קיום אמיתי
- התהוות תלויה
- שתי האמיתות
- היקשים אוטונומיים
- התודעה
- אופן הקיום של היצור החי
- מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

היעדר קיום אמיתי

מאחר והם דוגלים באסכולת מדהיאמיקה, הדוגלים ב-סוונטריקה טוענים שכל מה שקיים בהכרח נעדר קיום אמיתי. עם זאת, האופן בו הם מגדירים היעדר קיום אמיתי, או את היפוכו, *קיום אמיתי*, שונה מהאופן בו הוא מוגדר ע"י הדוגלים באסכולת פרסנגיקה.

באסכולת סוונטריקה קיום אמיתי מתייחס ל: מה שקיים מבלי שהוא מוצג בכוח הופעה למודעות לא-פגומה. מכאן, באופן היפותטי, אילו תופעה היתה קיימת באמת היא היתה קיימת מבלי שהיא מוצגת בכוח הופעה למודעות לא-פגומה, כלומר היא היתה קיימת בלי להופיע לתודעה נכונה.

עם זאת, לאסכולת סוונטריקה, משהו קיים רק מפני שהוא מופיע למודעות לא-פגומה; הוא לא יכול להתקיים מבלי שיופיע למודעות כזאת. מודעות לא-פגומה היא תודעה נכונה שאינה טועה ביחס למושא העיקרי שלה.

למשל, כיסא קיים כי הוא מופיע לתודעת עין ולתודעה מושגית התופסות כיסא, והוא לא יכול היה להתקיים בלי להופיע למודעויות האלה. שתיהן, תודעת העין התופסת כיסא והתודעה המושגית התופסת כיסא, הן מודעויות לא-פגומות, כי הן לא טועות ביחס לכיסא.

אבל, גם אם כל התופעות נעדרות קיום אמיתי, הן בכל זאת קיימות באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן), ומצדן-הן. בניגוד לדוגלים באסכולת פרסנגיקה, הדוגלים באסכולת סוונטריקה מחזיקים בדעה שתופעות לא יכולות להתקיים אם הן לא קיימות באופן אינהרנטי; הן לא יכולות להתקיים אם אי אפשר למצוא אותן בבסיסי התיגו שלהן. אף על פי כן, למרות שהן קיימות באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן) ומצדן-הן, הן לא קיימות באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן) ומצדן-הן בלי להופיע למודעות לא-פגומה.

השקפה זאת של סוונטריקה מוסברת באמצעות הדוגמה של תעתוע הקוסם. בהודו נאמר שקוסם יכול לקחת מושאים רגילים כמו חלוק אבן ומקל, ובאמצעות הפעלת מנטרה לגרום לחלוק האבן ולמקל להופיע כסוס וכפיל. ההופעה של חלוק האבן והמקל כסוס וכפיל מתרחשת בכוח התודעה המושפעת מהמנטרה; ההופעה לא מתהווה מחלוק האבן ומהמקל בלי להיות תלויה בתודעה. הקוסם מודע לכך אבל לקהל שלו נדמה שסוס ופיל ממשיים עומדים לפניו ושההופעה הזאת בלתי תלויה בתודעה שמושפעת מהמנטרה. לפיכך, בדיוק כפי שחלוק האבן והמקל לא יכולים להופיע באופן טבעי כסוס וכפיל בלי להיות תלויים בתודעה שמושפעת מהמנטרה, כך גם תופעות לא יכולות להתקיים באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן) בלי להופיע לתודעה לא-פגומה.

הדוגלים באסכולת סוונטריקה טוענים עוד ש"קיים באמת" (בטיבטית: *bden par grub pa*), "קיים באופן מוחלט" (בטיבטית: *don dam par grub pa*), ו"מבוסס כמציאותו-שלו" (בטיבטית: *yang dag par grub pa*) הם שווי ערך.

התהוות תלויה

כפי שהוזכר לעיל, מבין שלושת סוגי ההתהוות התלויה הדוגלים באסכולת סוונטריקה מקבלים (i) תלות בגורמים ובתנאים, ו-(ii) תלות בחלקים. תופעות קיימות כי הן מתהוות באופן תלוי, והגות בהתהוות תלויה נחשבת חיונית, כי היא מונעת מהמתרגלים ליפול לקיצוניות של ניהיליםם.

(i) תלות בגורמים ובתנאים

זוהי הרמה הגסה ביותר משלושת הסוגים של ההתהוות התלויה, מפני שקל יותר להבין אותה מאשר את הסוג השני והשלישי. היא מתייחסת רק לתופעות ארעיות, כי תופעות קבועות לא נוצרות באופן תלוי בגורמים ובתנאים. עוגה, למשל, קיימת כי היא תופעה שמתהווה באופן תלוי שנצרה ע"י גורמים ותנאים רבים.

(ii) תלות בחלקים

הסוג הזה של תלות הוא מעודן יותר מאשר הסוג הקודם. הוא מתייחס לעובדה שכל התופעות, בין שהן ארעיות או קבועות, תלויות בחלקיהן. למכונת, לדוגמה, יש חלקים מרחביים כמו דלתותיה, גגה, וצמיגיה. יש לה חלקים של תכונות, כמו ארעיותה, היעדר הקיום האמיתי שלה וקיומה המוסכם. יש לה חלקים ביחס לזמן, כמו המכונת של אתמול, המכונת של היום והמכונת של מחר. מאחר והיא מורכבת מחלקים ותלויה בחלקים אלה, המכונת קיימת.

יחד עם זאת, הדוגלים בסוונטריקה לא מקבלים את הסוג השלישי של התהוות תלויה: תלות בתיוג ע"י שם ומחשבה, כי הם לא מחזיקים בדעה שהתופעות הן מתיוגות באמצעות תודעות מושגיות (מחשבות) ומונחים (שמות) שמוצמדים אליהן, מבלי שאפשר למצוא אותן בין בסיסי התיוג שלהן.

שתי האמיתות

מאחר והם שייכים לאסכולת מדהיאמיקה, הדוגלים באסכולת סוונטריקה מחזיקים בדעה שריקות, כלומר הטבע המוחלט של תופעה, היא אמת מוחלטת, בעוד שכל דבר אחר שקיים (ושהוא לא ריקות) הוא אמת מוסכמת. יחד עם זאת, בניגוד לדוגלים בצ'יטהמטרה, הם טוענים שריקות, או אמת מוחלטת, מתייחסת ל*היעדר קיום אמיתי של תופעה*.

לדוגמה, *היעדר הקיום האמיתי של ישראל* הוא אמת מוחלטת, בעוד *ישראל* עצמה היא אמת מוסכמת. בנוגע לאטימולוגיה של שתי האמיתות, הריקות מקיום אמיתי של ישראל היא אמת מוחלטת כי היא "אמת למודעות מוחלטת", כאשר "מודעות מוחלטת" במקרה הזה מתייחסת לתופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ישירות ובאופן לא-דואלי את הריקות של ישראל מקיום אמיתי. לפיכך, הריקות מקיום אמיתי של ישראל היא "אמת למודעות מוחלטת" כי מנקודת המבט של תופס ישיר יוגי, הריקות של הקיום האמיתי של ישראל קיימת באופן שהיא מופיעה.

לעומת זאת, ישראל היא אמת מוסכמת, או "אמת למסתיר" כי היא "אמת לתודעה מסתירה". תודעה מסתירה מתייחסת לבערות שתופסת תופעה כקיימת באמת, או במקרה הזה, לבערות שתופסת את ישראל כקיימת באמת. ישראל היא אמת למסתיר הזה כי מנקודת המבט של הבערות המסתירה, ישראל קיימת באמת באופן שהיא מופיעה. נוסף לכך, הבערות שתופסת את הקיום האמיתי של ישראל היא *מסתירה* כי היא מסתירה את הטבע המוחלט של ישראל, כלומר הריקות של ישראל מקיום אמיתי.

היקש אוטונומי

כפי שהוזכר לעיל, הדוגלים באסכולת סוונטריקה טוענים שציטוט היקשים נכונים אוטונומיים הוא האמצעי היעיל ביותר להוכיח למתנגד בהתדיינות תופעות נסתרות, כמו ארעיות מעודנת וריקות מקיום אמיתי. דוגמאות של היקשים נכונים הן:

הנושא, צליל, הוא ארעי כי הוא תוצר; (ו-)

הנושא, נבט, הוא ריק מהיותו קיים באמת כי הוא מתהווה באופן תלוי.

כדי שהיקש יהיה נכון מבחינה לוגית לנימוק שלו צריכות להיות שלוש תכונות. שלוש תכונות אלה נקראות "שלושת אופני הנימוק":

(1) תכונת הנושא

(2) ההתפשטות הקדמית (forward pervasion)

(3) ההתפשטות הנגדית (counter pervasion)

לשתי הדוגמאות של היקשים נכונים שצוטטו לעיל יש את האופן הראשון של הנימוק, **תכונת הנושא**, כי הנימוק "הוא תוצר" הוא תכונת הנושא "צליל", והנימוק "הוא מתהווה באופן תלוי" הוא תכונת הנושא "הנבט". הנימוק "הוא תוצר" הוא תכונת הנושא "צליל", כי צליל הוא תוצר. באופן דומה, הנימוק "הוא מתהווה באופן תלוי" הוא תכונת הנושא "הנבט", כי נבט מתהווה באופן תלוי.

כמו כן, לשני ההיקשים יש את האופן השני של הנימוק, **ההתפשטות הקדמית**, כי "מה שהוא תוצר הוא בהכרח ארעי", ו"מה שמתהווה באופן תלוי הוא בהכרח ריק מהיותו קיים באמת". באותו אופן, יש להם את האופן השלישי של הקיום, **ההתפשטות הנגדית**, כי "כי מה שהוא לא ארעי הוא בהכרח לא תוצר", ו"מה שהוא לא ריק מהיותו קיים באמת הוא בהכרח לא מתהווה באופן תלוי".

אבל לא רק שהדוגלים ב-סוונטריקה טוענים שכדי לפתח תודעה מקישה נכונה (כלומר, מכיר היקשי) ברצף של אדם אחר, חייבים להסתמך בעיקר על היקשים נכונים, הם טוענים גם שהיקשים אלה קיימים מעצם טבעם או באופן אוטונומי, כי מעצם טבעם או באופן אוטונומי יש להם את שלושת אופני הקיום של הנימוק. לפיכך, על-פי אסכולת סוונטריקה היקשים הם היקשים אוטונומיים.

התודעה

הדוגלים באסכולת סוונטריקה טוענים שתופעות מופיעות לתודעות חושים ולתודעות מנטליות כקיימות מעצם טבען/מהותן, ומצדן-הן. אבל, מאחר ולפי האסכולה הפילוסופית הזאת התופעות אכן קיימות מעצם טבען/מהותן ומצדן-הן, מודעויות אינן טועות בנוגע להופעות אלה. לכן, תופס ישיר מוסכם, כמו תודעת עין התופסת עט, למשל, אינה טועה בנוגע לעט שמופיע לה כקיים מעצם טבעו ומצדו-הוא. עם זאת, למרות שהעט מופיע כקיים באופן אינהרנטי (מעצם טבעו/מהותו) לאסכולת סוונטריקה הוא לא מופיע כקיים באמת לתודעת העין התופסת עט. זה חל על כל התופסים הישירים; הם אינם טועים בנוגע למושא השלילה של ריקות, כלומר קיום אמיתי, כי מושאיהם לא מופיעים כקיימים באמת. תופעות מופיעות כקיימות באמת רק לתודעות מושגיות.

אופן הקיום של היצור החי

כמו כמה מהדוגלים בואיבשיקה, הדוגלים בסאונטריקה המסתמכת על היגיון והדוגלים בצ'יטהמטרה המסתמכת על היגיון, הדולגים בסוונטריקה טוענים גם הם שהתודעה המנטלית הנוכחת-תמיד היא היצור החי הממשי.

מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

כמו הדוגלים בשתי אסכולות ההינאיאנה ואסכולת הצ'יטהמטרה, הדוגלים בסוונטריקה טוענים שהבערות התופסת עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממש, היא השורש של מעגלי היקום ושל כל הרגשות העוכרים כמו כעס, היקשרות וכן הלאה. לפיכך, הבערות שתופסת עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממש, הרגשות

העוכרים שמתהווים מהבערות הזאת, והזרעים של עמדות ורגשות עוכרים אלה הם כולם מכשולים עוכרים. אבל, אף על פי שכדי להשיג חירות אישית על המתרגלים שהם שומעים ובדוהות-בכוח-עצמם לסלק את המכשולים האלה, הם לא חייבים להבין נכוחה את הריקות מקיום אמיתי. מכשולים קוגניטיביים מתייחסים לבערות שתופסת קיום אמיתי, ולזרעים של בערות זאת. לכן, בודהיסטות מפתחים את התופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות את הריקות מקיום אמיתי כדי לסלק בהדרגה את המכשולים העוכרים ואת המכשולים הקוגניטיביים. כמו הדוגלים באסכולת צ'יטהמטרה, הדוגלים באסכולת סוונטריקה מחזיקים בדעה שבדוהיסטות (שלא סילקו קודם לכן מכשולים עוכרים ע"י כך שתחילה השיגו חירות אישית באופן תלוי בדרך ההינאיאנה) מסלקים את שני סוגי המכשולים בו-זמנית, ולאחר מכן משיגים בו-זמנית את המצב של ארהאט ושל בודהה.

זה משלים את ההצגה הכללית של ההשקפות הייחודיות של אסכולת סוונטריקה. השקפות אלה מקובלות גם על התת-אסכולות של סוונטריקה שיוסברו להלן.

אפשר לסווג את סוונטריקה ל:

1. סוונטריקה-יוגהצ'ארה (אסכולת האוטונומיה היוגית)
2. סוונטריקה-סאוטרנטיקה (אסכולת האוטונומיה הסוטרית)

סוונטריקה-יוגהצ'ארה (אסכולת האוטונומיה היוגית)

אסכולה זאת נקראת "סוונטריקה-יוגהצ'ארה" כי היא אסכולת סוונטריקה שכמו היוגהצ'ארה, כלומר אסכולת צ'יטהמטרה, אינה מקבלת קיום חיצוני. הדוגלים באסכולת סוונטריקה-יוגהצ'ארה כוללים את האריבהדרה, שנטהרקשיטה וקמלשילה.

סוונטריקה-יוגהצ'ארה שונה מסוונטריקה-סאוטרנטיקה בעיקר בשל הטענות שלה בנוגע ל:

- היעדר קיום חיצוני
- הקיום של יודעי-עצמם
- מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

היעדר קיום חיצוני

כמו הדוגלים באסכולת צ'יטהמטרה, הדוגלים באסכולת סוונטריקה-יוגהצ'ארה טוענים שמושא אינו טבע שונה מהתודעה שתופסת אותו; במילים אחרות, הם טוענים שאין תופעות חיצוניות. אבל בניגוד לאסכולת צ'יטהמטרה, הדוגלים בסוונטריקה-יוגהצ'ארה לא מקבלים שה'היעדר היותו של המושא טבע שונה מהתודעה שתופסת אותו" הוא אמת מוחלטת, כי (בהיותם דוגלים באסכולת סוונטריקה) הם מחזיקים בדעה שאמת מוחלטת מתייחסת להיעדר הקיום האמיתי של תופעות.

מכאן שהדוגלים באסכולה זאת לא מקבלים גם שתופעות ארעיות (טבע מכוח-האחר) ואמיתות מוחלטות (טבע מבוסס בהחלט) קיימים באמת, כי כל מה שקיים בהכרח נעדר קיום אמיתי. הם טוענים עוד שתודעות חוש הם מודעויות מוטעות, כי מושאי החושים שלהן (צורות, צבעים, צלילים וכו'), למרות שהם נעדרים קיום חיצוני, מופיעים למודעויות חושים אלה כקיימות באופן חיצוני.

הקיום של יודעי-עצמם

מאחר שכמו הדוגלים בצ'יטהמטרה, הם מקבלים שמושא אינו טבע שונה מהתודעה שתופסת אותו ולפיכך מתהווה בו-זמנית עם אותה תודעה, הדוגלים בסוונטריקה-יוגהצ'ארה מקבלים את הקיום של יודעי-עצמם.

מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

הדוגלים באסכולת סוונטריקה-יוגהצ'ארה מסווגים אף הם את המכשולים למכשולים עוכרים ולמכשולים קוגניטיביים, כאשר מכשולים עוכרים, כפי שהוסבר לעיל, מתייחסים לבערות שתופסת עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממש, לרגשות העוכרים שנובעים מהבערות הזאת, ולזרעים של עמדות רגשות עוכרים אלה.

עם זאת, באופן ייחודי להם הדוגלים בסוונטנטיקה-יוגהצ'ארה מחלקים את המכשולים הקוגניטיביים ל-1) מכשולים קוגניטיביים גסים ו-2) מכשולים קוגניטיביים מעודנים. מכשולים קוגניטיביים גסים מתייחסים לבערות שתופסת מושא כטבע שונה מהתודעה שתופסת אותו, ולזרעים של בערות זאת, בעוד שמכשולים קוגניטיביים מעודנים מתייחסים לבערות שתופסת תופעה שקיימת באמת ולזרעיה. שלושה סוגים אלה של מכשולים מתאימים לשלושת סוגי המתרגלים: שומעים, בודהות-בכוח-עצמם ובודהיסטות. מתרגלים-שומעים מפתחים תופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ישירות את היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממש, ועם האיזון המדיטיטיבי הזה מסלקים בהדרגה מכשולים עוכרים. מתרגלים שהם בודהות-בכוח-עצמם מפתחים את התופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות את היעדר המושא מהיותו טבע שונה מהתודעה שתופסת אותו, ועם האיזון המדיטיטיבי הזה מסלקים בהדרגה מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים גסים. ובודהיסטות מפתחים את התופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות את ריקות התופעות מקיום אמיתי, ועם האיזון המדיטיטיבי הזה מסלקים בהדרגה מכשולים עוכרים וכמו כן גם מכשולים קוגניטיביים גסים ומעודנים.

סוונטנטיקה-סאוטנטיקה (אסכולת האוטונומיה הסותרית)

הסיבה לכך שקוראים לאסכולה זאת "סוונטנטיקה-סאוטנטיקה" היא בגלל שהיא אסכולת סוונטנטיקה, שכמו אסכולת סאוטנטיקה מקבלת שמושא הוא טבע שונה מהתודעה שתופסת אותו, כלומר שהוא קיים באופן חיצוני לתודעה. הדוגל המפורסם ביותר באסכולה זאת הוא בהוואויווקה.

סוונטנטיקה-סאוטנטיקה שונה מסוונטנטיקה-יוגהצ'ארה בעיקר בשל הטענות בנוגע ל:

- קיום חיצוני של התופעות
- האי-קיום של יודעי-עצמם
- מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

קיום חיצוני של התופעות

כפי שהוזכר לעיל, הדוגלים באסכולת סוונטנטיקה-סאוטנטיקה דומים לאסכולת סאוטנטיקה, מפני שהם טוענים שהתופעות קיימות באופן חיצוני לתודעה. הריח של טחינה, למשל, הוא טבע שונה מתודעת האף שתופסת אותו ולכן קיים באופן חיצוני למודעות הזאת. לפיכך, תודעות חושים אינן טועות בנוגע להופעת קיום חיצוני.

עם זאת, בניגוד לדוגלים בסאוטנטיקה, הדוגלים באסכולת סוונטנטיקה-סאוטנטיקה לא מקבלים קיום אמיתי, אלא מחזיקים בדעה שכל מה שקיים בהכרח נעדר קיום אמיתי.

האי-קיום של יודעי-עצמם

כמו הדוגלים באסכולות ואיבשיקה, סאוטנטיקה המסתמכת על כתבים, ומדהיאמיקה-פרסנגיקה, הדוגלים בסוונטנטיקה-סאוטנטיקה לא מקבלים את קיומם של יודעי-עצמם.

מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

על-פי אסכולת סוונטנטיקה-סאוטנטיקה, מתרגלים-שומעים ומתרגלים-בודהות-בכוח-עצמם מפתחים את התופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממש, ועם התופס הישיר הזה מסלקים מכשולים עוכרים (כלומר את הבערות שתופסת עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממש, יתר הרגשות העוכרים, זרעי בערות זאת והרגשות העוכרים).

לעומת זאת, בודהיסטות מפתחים את התופס הישיר היוגי שמבין נכוחה ישירות את הריקות מקיום אמיתי של התופעות. תופס ישיר יוגי זה הוא תרופת הנגד הישירה למכשולים עוכרים ולמכשולים קוגניטיביים.

מדהיאמיקה-פרסנגיקה (אסכולת המסקנה האבסורדית של דרך-האמצע)

אסכולת מדהיאמיקה זאת נקראת "פרסנגיקה" או "המסקנה האבסורדית", כי היא מסתמכת בעיקר על מסקנות אבסורדיות נכונות כדי להוכיח תופעות נסתרות, כמו ארעיות מעודנת, הטבע המוחלט של תופעות, וכן הלאה. זה יוסבר להלן. הדוגלים בפרסנגיקה כוללים את בודההפליטה, צ'נדרקירטי ושנטידווה.

לאסכולת פרסנגיקה אין תת-אסכולות והיא שונה במיוחד מאסכולת סוונטריקה בשל הטענות שלה בנוגע ל:

- היעדר קיום אינהרטי
- התהוות תלויה
- שתי האמיתות
- היעדר עצמי גס והיעדר עצמי מעודן
- מסקנות אבסורדיות נכונות
- התודעה
- האי-קיום של יודעי-עצמם
- אופן הקיום של היצור החי
- מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

היעדר קיום אינהרנטי

הדוגלים באסכולת פרסנגיקה הם המחזיקים באסכולה בודהיסטית היחידים שטוענים שמה שקיים בהכרח נעדר קיום אינהרנטי (מעצם טבעו/מהותו), ושהיעדר, או הדיקות, של תופעה מקיום אינהרנטי (מעצם טבעו/מהותה) הוא אמת מוחלטת.

על-פי השקפתם, המונחים הבאים הם שווי ערך: היעדר קיום אינהרנטי (מעצם טבעו/מהותו), היעדר קיום מצדו-הוא, היעדר קיום על-פי אופיו-הוא, היעדר קיום ממשי, היעדר קיום אובייקטיבי, היעדר קיום אמיתי, היעדר קיום מוחלט, היעדר קיום כמציאות-הוא, וכן הלאה.

אנא שימו לב שבניגוד לדוגלים בסוונטריקה, הדוגלים בפרסנגיקה לא מבדילים בין קיום אינהרנטי וקיום אמיתי. לכן, הם לא מקבלים שהריקות של תופעה מקיום מבלי שתהיה מוצגת בכוח ההופעה למודעות לא-פגומה היא אמת מוחלטת. לפיכך, הם גם אינם מסכימים עם האופן בו אסכולת סוונטריקה מגדירה היעדר קיום אמיתי.

הדוגלים באסכולת פרסנגיקה טוענים שהריקות שמזוהה ע"י סוונטריקה היא שטחית ושהבנה נכוחה שלה לא מביאה לחירות ולבודדות.

כמו כן, הם מוצאים שיש סתירה בטענה של הדוגלים בסוונטריקה שמצד אחד התופעות מוצגות באמצעות הופעה למודעות, ומצד שני הן קיימות באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן), ומצדן-הן.

חשוב להבין ששתי האסכולות, סוונטריקה ופרסנגיקה, טוענות שתופעות מוצגות בכוח מודעות. עם זאת, הן שונות מאוד במה שהן מתכוונות בכך. לאסכולת סוונטריקה, המודעות שמציגה תופעה יכולה להיות מושגית או לא-מושגית, כל עוד היא לא-פגומה, כלומר לא טועה בנוגע למושאה העיקרי. תפקיד המודעות פסיבי יותר מאשר באסכולת פרסנגיקה, כי תפקודה הוא להציג מושא שקיים באופן אינהרנטי באמצעות הופעת המושא למודעות.

על-פי אסכולת פרסנגיקה, המודעות שבאמצעותה מוצג מושא היא בהכרח תודעה מושגית שבצורה פעילה מתייגת את המושא באופן תלוי בחלקיו, כלומר בבסיס התיג שלו. היא מייחסת למושא מוסכמות מילוליות, שמות ותכונות. תיג/ייחוס כזה הוא סובייקטיבי לגמרי, כי אי אפשר למצוא את המושא המתויג בבסיס התיג שלו. מכאן שהמושא הוא מתויג בלבד באמצעות שם ומחשבה מבלי שיש לו כל קיום אובייקטיבי, כלומר בלי שיש לו מהות ממשית, עצמאית, קיימת בכוח-עצמה, מצדה-היא ומבלי שאפשר למצוא אותה בניתוח מוחלט.

התהוות תלויה

כפי שהוזכר לעיל, רק הדוגלים באסכולת פרסנגיקה מציגים את הסוג השלישי של התהוות תלויה, תלות בתיוג באמצעות שם ומחשבה.

תלות בתיוג באמצעות שם ומחשבה היא הרמה העמוקה ביותר של התהוות תלויה. על-פי אסכולת פרסנגיקה, זאת הרמה בה ההתהוות התלויה והאמת המוחלטת קשורות באמת. הסיבה לכך היא שהאמת המוחלטת מציגה את האופן בו התופעה לא קיימת בעוד שתלות בתיוג מתייחסת לאותה תופעה מנקודת מבט חיובית, מציגה את האופן בו אכן קיימת – ברמה המעודנת ביותר שלה.

תלות בתיוג באמצעות שם ומחשבה מתייחסת לעובדה שתופעות מתויגות באמצעות מונח (שם) ותודעה מושגית (מחשבה). לדוגמה, מכונית היא מכונית באופן תלוי בתודעה מושגית שמתייגת "מכונית" על בסיס המנוע, הצמיגים, ההגה וכו', שמסדירים בדרך מסוימת ומבצעים תפקוד מסוים. המכונית קיימת מפני שתודעה מושגית תייגה אותה "מכונית", ואילו היא לא היתה מתויגת "מכונית" היא לא היתה מכונית.

דוגמה אחרת היא שטר של מאה שקלים. בזכות איכות מסוימת של נייר, חריטה וצביעה, המטבעה הלאומית תייגה "מאה שקלים" על חתיכת נייר, וכך נתנה לה ערך מסוים. שטר מאה השקלים לא קיים מצדו-הוא אבל קיים באופן תלוי בתיוג כזה באמצעות שם ומחשבה. אותו הדבר חל על ארצות, ערים, יערות וכל שאר התופעות. הן קיימות כי תודעה מושגית תופסת אותן ומצמידה להן תווית.

עם זאת, למרות שתיוג נחוץ כדי שתופעה תתקיים, אין זה תנאי מספיק לקיום. תיוג על-ידי תודעה חייב להתרחש ביחס לבסיס תיוג ראוי. יש הבדל בין תיוג "נחש" על חבל מפותל ומנומר ותיוג "נחש" על המצרפים של נחש ממשי. במקרה הראשון, החבל המפותל והמנומר הוא לא בסיס תיוג של נחש, כי הוא לא מבצע תפקוד של נחש ולפיכך לא מתאים להיות בסיס תיוג. לכן, למרות שכל מה שקיים הוא מתיוג בלבד, מה שהוא מתיוג בלבד לא בהכרח קיים, מאחר והנחש המתיוג על חבל מפותל ומנומר אינו קיים.

עם זאת, שניהם – הנחש המתיוג על חבל מפותל ומנומר והנחש המתיוג על מצרפי נחש – דומים בכך שאי אפשר למצוא אותם כקיימים באופן בלתי תלוי בתיוג ובאופן טבוע בחבל או במצרפים. משום כך מאסטרם בעבר נתנו את הדוגמה של תיוג נחש על חבל מפותל ומנומר כדי להמחיש את הרמה השלישית של התהוות תלויה.

כך, תופעות קיימות באופן מוסכם, יחסי ותלוי הדדית. למשל, "אני" ו"אחר", "כאן" ו"שם", "ארוך" ו"קצר", "חם" ו"קר", "שלם" ו"חלקים", וכן הלאה, הם מתויגים בלבד באופן תלוי במגוון תופעות שונות. "אני" או "כאן" מתויגים על בסיס חלקיהם, באופן תלוי ב"אחרים" או ב"שם", ובאופן תלוי בנקודת המבט של האדם שמשמש במונח. באופן דומה, "ארוך" מתיוג ביחס ל"קצר", "חם" ביחס ל"קר" וכן הלאה.

בקצרה, תופעות קיימות כי הן מתויגות בלבד. כאן המילה "בלבד" מרמזת שהתופעות מתויגות בלי להתקיים באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן) ולכן בלי להתקיים בנוסף לבסיסי התיוג שלהן, מהצד של בסיסי התיוג שלהן, או באופן טבוע בתוכם. הן קיימות באופן מוסכם כי הן מתויגות באופן תלוי במוסכמות משותפות.

לדוגמה, ברגע שאנחנו מתחילים לחפש מכונית שאפשר יהיה להצביע עליה בדיוק במרחב ובזמן, או שקיימת באופן נפרד מחלקיה ומתיוגה, אנחנו עוסקים בניתוח מוחלט, ולפיכך בחיפוש של מכונית קיימת באמת, באופן אינהרנטי (מעצם טבעה/מהותה). מכיוון שלא ייתכן שמכונית כזאת תתקיים, אי אפשר למצוא אותה בניתוח מוחלט. אפילו את המכונית המתויגת בלבד אי אפשר למצוא בניתוח מוחלט, מפני שאילו היו מוצאים אותה בניתוח כזה היא היתה חייבת להתקיים באופן אינהרנטי. עם זאת, למרות שהמכונית אינה קיימת באופן אינהרנטי (מעצם טבעה/מהותה), כי היא לא יכולה לעמוד בניתוח מוחלט, היא קיימת באופן מוסכם, וזה מספיק כדי שהיא תתקיים. למעשה, היא לא יכולה להתקיים בשום צורה אחרת.

אותו הדבר חל על כל התופעות האחרות, כמו המושאים הנוותרים של מודעויות החושים, העצמי, התודעה, תופעות קבועות, וכן הלאה.

שתי האמיתות

הדוגלים באסכולת פרסנגיקה הם גם המחזיקים היחידים באסכולה בודהיסטית שטוענים שאמיתות מוחלטות אינן מתייחסות רק לריקות, כלומר להיעדר קיום אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן) של התופעות, אלא גם להיפסקויות אמיתיות.

היפסקות אמיתית היא סילוק של אחד או כמה מהמכשולים העוכרים או הקוגניטיביים באמצעות תופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ישירות את הריקות מקיום אינהרנטי של כל התופעות. אריא-בודהיסטות, שהגיעו לדרך הראייה או לדרך המדיטציה, השיגו תופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ישירות את הריקות מקיום אינהרנטי. עם איזון מדיטטיבי כזה הם מסלקים בהדרגה מכשולים.

תופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ישירות ריקות מורכב משני שלבים: (1) דרך ללא-הפרעה ו-(2) דרך שחרור. דרך ללא-הפרעה היא איזון מדיטטיבי שמסלק מושאי נטישה מסוימים, כלומר מכשולים מסוימים. היא נקראת "ללא-הפרעה" כי היא נשארת ללא הפרעה או ללא הפסק עד שהמכשולים שהיא מסלקת מסולקים. ברגע שהם מסולקים, הדרך ללא הפרעה הופכת לדרך השחרור.

דרך השחרור היא איזון מדיטטיבי שמתהווה מיד אחרי הדרך ללא-הפרעה. היא מתהווה כמו שהוזכר לעיל כאשר אחד או כמה מהמכשולים (שאותם סילקה הדרך ללא-הפרעה שקדמה לה) מסולקים, כלומר כאשר משיגים את ההסתלקות (או ההיפסקות) של המכשולים הללו. לכן, היא נקראת "דרך שחרור" כי היא משוחררת ממושאי הנטישה שסילקה הדרך ללא-הפרעה שקדמה לה.

דרך שחרור זאת, נוסף על כך שהיא מבינה נכוחה ישירות את הריקות מקיום אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן) של כל התופעות, היא גם מבינה נכוחה ישירות את ההיפסקות האמיתית שהושגה. דרך שחרור של דרך הראייה, למשל, מבינה נכוחה ישירות את היעדר הקיום האינהרנטי של כל התופעות ואת ההיפסקות של המכשולים העוכרים שנרכשים אינטלקטואלית. לפיכך, מאחר והן מושא של מודעות מוחלטת, השתיים – הריקות מקיום אינהרנטי של כל התופעות וההיפסקות של המכשולים העוכרים שנרכשים אינטלקטואלית – הן אמיתות מוחלטות.

לאסכולת פרסנגיקה, אמיתות מוסכמות מתייחסות לכל יתר התופעות שהן לא ריקות ולא היפסקויות אמיתיות.

האטימולוגיה של שתי האמיתות דומה למה שמתואר ע"י אסכולות המהאיאנה האחרות. ההבדל הוא שעפ"י אסכולת פרסנגיקה, מודעות מוחלטת מתייחסת לתופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ישירות ובאופן לא-דואלי את היעדר הקיום האינהרנטי (מעצם טבען/מהותן) של כל התופעות, בעוד שתודעה מסתירה מתייחסת לבערות שבאופן שגוי תופסת קיום אינהרנטי. נוסף על כך, בערות כזאת היא תודעה מסתירה כי היא מסתירה את הטבע המוחלט של התופעות, כלומר את היעדר הקיום האינהרנטי (מעצם טבען/מהותן) שלהן.

היעדר עצמי גס והיעדר עצמי מעודן

הדוגלים באסכולות הבודהיסטיות התחתונות יותר טוענים שהיעדר עצמי קבוע, חסר חלקים ועצמאי הוא היעדר עצמי גס, בעוד שהיעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי, הוא היעדר עצמי מעודן. עם זאת, עפ"י אסכולת פרסנגיקה, למרות שהיעדר עצמי קיים בכוחות עצמו באופן ממשי מעודן יותר מהיעדר עצמי קבוע, חסר חלקים ועצמאי, שני סוג היעדר עצמי אלה הם בכל זאת גסים. הדוגלים באסכולת פרסנגיקה מחזיקים בדעה שהיעדר עצמי מעודן מתייחס לריקות מקיום אינהרנטי של היצור החי. הם מסווגים את הריקות לשניים: (1) היעדר עצמי של היצור החי ו-(2) היעדר עצמי של התופעות מלבד היצור החי. שני הסוגים האלה של היעדר עצמי מעודנים במידה שווה ושניהם הם המושאים של איזון מדיטטיבי שמבין נכוחה ישירות את הריקות מקיום אינהרנטי.

מסקנות אבסורדיות נכונות

בניגוד לדוגלים בסוונטריקה, הדוגלים באסכולת פרסנגיקה לא מעלים את הטענה של קיום היקשים אוטונומיים, מפני שלטענתם כל מה שקיים בהכרח נעדר קיום אוטונומי או אינהרנטי. הם מקבלים רק היקשים לא-אוטונומיים, כלומר היקשים שנעדרים קיום אינהרנטי.

נוסף על כך, הדוגלים באסכולת פרסנגיקה מחזיקים בדעה שכדי להביא להתהוות הבנה היקשית ברצף של מתנגד בהתדיינות, יותר יעיל לציין מסקנות אבסורדיות נכונות. פירושו של דבר הוא שלמרות שהם מקבלים

הנמקות המבוססות על היקשים, הם טוענים שאין צורך להציג אותן כדי שהאחר יפתח הבנה היקשית של ארעיות מעודנת, ריקות וכך הלאה.

כמו היקש, מסקנה אבסורדית היא צורה של הצהרה לוגית, שמשמשים בה להוכיח רעיונות שקשה להבינם, וכך מאפשרים למתנגד לפתח מכיר היקשי שמבין נכוחה את אותו רעיון. אך יש להציג את המסקנה באופן שמגלה את האבסורדיות שבהשקפות השגויות של המתנגד; המסקנה האבסורדית משתמשת בהנחות של המתנגד עצמו נגדו, כך שהוא לא יכול לתת תגובה נכונה בלי לסתור את מה שהוא מניח.

לדוגמה, למתנגד שמחזיק בדעה שצליל הוא קבוע, שהצליל הזה הוא תוצר, ושכל מה שהוא תוצר הוא בהכרח ארעי, נאמרת המסקנה הבאה:

הנושא, צליל, נובע שהוא לא תוצר כי הוא קבוע.

במקרה הזה, המתנגד מקבל את שלושת אופני הנימוק. הוא מחזיק בדעה שצליל הוא קבוע, שבגללה אינו יכול לטעון שהנימוק אינו מבוסס כתכונה של הנושא.

מאחר והוא מקבל את ההתפשטות הקדמית ואת ההתפשטות הנגדית (כלומר שכל מה שהוא קבוע הוא בהכרח לא תוצר, ושכל מה שהוא תוצר הוא בהכרח לא קבוע) הוא לא יכול לטעון שאין התפשטות. ולבסוף, הוא לא יכול אפילו לקבל שצליל הוא לא תוצר, כי זה עומד בסתירה להנחה שלו שצליל הוא תוצר. לכן, הוא נותר מוכה אלם.

המתנגד מגיע להבנה שהשקפותיו סותרות, ודבר זה מאפשר לו להעריך מחדש את אמונותיו עד שהוא מפתח הבנה נכונה של העובדה שצליל הוא ארעי.

התודעה

הדוגלים באסכולת פרסנגיקה הם היחידים המחזיקים בהשקפה שמלבד תופסים ישירים יוגיים שמבינים נכוחה ישירות את הריקות מקיום אינהרנטי, כל התודעות ברצף של בעלי תודעה הן מוטעות. הן מוטעות כי מופיע להם מושא השלילה של ריקות, קיום אינהרנטי (מעצם טבעו/מהותו). לדוגמה, תודעת עין המבינה נכוחה בית היא מודעות מוטעית כי מושאה, הבית, מופיע לה כקיים באופן אינהרנטי (מעצם טבעו/מהותו) ומצדו-הוא. עם זאת, אין פירושו שתודעת העין היא תודעה שגויה, כי היא מבינה את הבית ללא עוררין ומבינה נכוחה את צורתו וצבעו.

לכן, מודעויות של בעלי תודעה – למעט התעמקויות מדיטיביות שמבינות נכוחה ישירות ריקות – מוטעות כולן ביחס למושאייהן המופיעים להן כקיימים באופן אינהרנטי ומצדם-הם. רק בודהות מסוגלים להתגבר על החזות של קיום אינהרנטי, מאחר וחזות זאת היא תוצאה של מכשולים קוגניטיביים, שרק בודהות סילקו אותם.

האי-קיום של יודעי-עצמם

בניגוד לדוגלים באסכולת סאוטנטריקה המסתמכת על היגיון, צ'יטהמטרה, וסוונטריקה-יוגה-צ'ארה, הדוגלים באסכולת פרסנגיקה לא מקבלים את קיומם של יודעי-עצמם. הם טוענים שכפי שסכין אינו יכול לחתוך את עצמו וקצה האצבע לא יכול לגעת באותו קצה אצבע, כך גם מודעות לא יכולה לתפוס מודעות שהיא טבע אחד איתה.

נוסף על כך, הם טוענים שאפשר להעלות זיכרון של תודעה קודמת, כלומר לזכור תפיסה של מושא כלשהו, בלי שיש צורך לתפוס את אותה תודעה. הנימוק לכך הוא שכאשר אנחנו זוכרים, למשל עץ, אנחנו יכולים לזכור שתפסנו, או ראינו, את העץ באמצעות אסוציאציה.

הדוגלים באסכולת פרסנגיקה מפריכים גם את האנגלוגיה של יודעי-עצמו. הם אומרים שמנורה לא מאירה את עצמה כי היא מטבעה בהירה. אילו מנורה היתה מאירה את עצמה, חשכה היתה מסתירה חשכה, מה שהיה מוביל למסקנה האבסורדית שאי אפשר היה לראות חשכה.

אופן הקיום של היצור החי

הדוגלים באסכולת פרסנגיקה מחזיקים בדעה שהיצור החי הוא ה"אני" בלבד שמתויג על בסיס חמשת המצרפים. הם לא מקבלים שהיצור החי מתייחס לתודעה המנטלית, תודעת-בסיס-הכול או אוסף חמשת המצרפים כמו שטוענים הדוגלים באסכולות בודהיסטיות אחרות. בכל זאת, עפ"י אסכולת פרסנגיקה, בדרך כלל רישומים מושארים בתודעה המנטלית, והתודעה המנטלית היא זאת שנודדת מתקופת חיים אחת לבאה אחריה. אבל אין פירושו שהתודעה המנטלית היא היצור החי אלא שהיצור החי מתויג על בסיס התודעה המנטלית (וגם על שאר המצרפים). זוהי הסיבה לכך שנכון לומר שליצור החי יש רישומים כאשר לבסיס התיוג שלו, התודעה המנטלית, יש רישומים, ולומר שהיצור החי נודד לחיים הבאים כאשר בסיס התיוג שלו, התודעה המנטלית, נודדת לחיים הבאים.

מכשולים עוכרים ומכשולים קוגניטיביים

בניגוד למחזיקים האחרים באסכולה בודהיסטית, הדוגלים באסכולת פרסנגיקה טוענים ששומעים ובודהות-בכוח-עצמם חייבים להבין נכוחה ישירות את הריקות מקיום אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן) של כל התופעות כדי לסלק מכשולים עוכרים ולהשיג חירות אישית (כלומר, עליהם להבין נכוחה ישירות את היעדר העצמי של היצור החי ואת היעדר העצמי של התופעות). אין די בכך שמתרגלים אלה מבינים נכוחה רק את היעדר עצמי קיים בכוחות עצמו, באופן ממשי.

הסיבה לכך היא, עפ"י אסכולת פרסנגיקה, ששורש מעגלי הקיום מתייחס לבערות שתופסת קיום אינהרנטי. לפיכך, הבערות, הרגשות העוכרים האחרים שנובעים ממנה, והזרעים של עמדות ורגשות עוכרים אלה הם כולם מכשולים עוכרים. כך שמתרגלים שהם שומעים או בודהות-בכוח-עצמם חייבים לפתח תופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ישירות את הריקות מקיום אינהרנטי של כל התופעות, ועם האיזון המדיטיטיבי הזה הם יכולים לסלק בהדרגה מכשולים עוכרים.

לעומת זאת, מכשולים קוגניטיביים מתייחסים לרישומים של הבערות שתופסת באופן שגוי קיום אינהרנטי, ולרישומים של הרגשות העוכרים האחרים. במיוחד הרישומים של הבערות התופסת קיום אינהרנטי מונעים מבעלי תודעה להבין נכוחה במפורש את שתי האמיתות במודעות אחת, הם אחראים להופעת קיום אינהרנטי לתודעות החושים ולמודעויות אחרות שלהם, והם מונעים מהתודעה המנטלית של בעלי תודעה להיהפך לכל-יודעת.

לכן, כמו מתרגלים שהם שומעים ובודהות-בכוח-עצמם, גם על הבודהיסטיות לפתח תופס ישיר יוגי שמבין נכוחה ישירות את היעדר של קיום אינהרנטי של כל התופעות. אבל, בזכות הבודהיציטה שלהם, כלומר השאיפה שלהם להשיג הארה למענם של כל בעלי התודעה, התופס הישיר היוגי שלהם מפתח את היכולת לשמש תרופת נגד לשניים – למכשולים העוכרים ולמכשולים הקוגניטיביים.

יתר על כן, בניגוד לדוגלים באסכולות צ'יטהמטרה וסוונטריקה, הדוגלים בפרסנגיקה טוענים גם שבודהיסטיות, שלא סילקו לפני כן מכשולים עוכרים באמצעות השגת חירות אישית תחילה בהסתמך על דרך ההינאיאנה, מסלקים את שני סוגי המכשולים בזה אחר זה. ראשית הם מסלקים מכשולים עוכרים שנרכשו אינטלקטואלית ברמת (ברומי) הבודהיסטווה הראשונה, כלומר בדרך הראייה. כאשר הם מגיעים לדרך המדיטציה הם מתקדמים בשבע רמות (ברומי) הבודהיסטווה הראשונות ותוך כדי כך הם מסלקים בהדרגה את רוב המכשולים העוכרים המולדים. אחרי כן, בודהיסטיות מגיעים לרמה (ברומי) השמינית שבה הם מסלקים את המכשולים העוכרים המעודנים ביותר ומשיגים חירות. עם זאת, הם אינם עוצרים שם אלא ממשיכים לפתח תופסים ישירים יוגיים שמבינים נכוחה ריקות ואיתם, ברמות (ברומי) השמינית, התשיעית והעשירית הם מתגברים על המכשולים הקוגניטיביים בזה אחר זה.

זה משלים את ההצגה של ארבע האסכולות הבודהיסטיות.

כפי שהוסבר לעיל, הבנה של ההשקפות השונות, במיוחד של האסכולות הבודהיסטיות התחתונות יותר, נחשבת לכלי רב-ערך להבנת ההשקפות המעודנות ביותר של אסכולת פרסנגיקה. זה מאפשר לתלמידים להבחין בהתרחקות ההדרגתית מקיום אמיתי, ממשי, התרחקות מתופעות שקיימות באופן אינהרנטי ומצדן-הן, והתקרבות להבנה שהן מתויגות בלבד, ולאי-אפשרות מציאתן בניתוח.

על-פי אסכולת ואיבשיקה, חלק מהתופעות קיימות באופן ממשי וחלק לא, אך כולן מבוססות באופן ממשי. לאסכולת סאוטרנטיקה, חלק מהתופעות הן מבוססות באופן ממשי וחלק לא, אך כל התופעות קיימות באמת. הדוגלים בצ'יטהמטרה טוענים שחלק מהתופעות קיימות באמת וחלק לא, אך כל התופעות קיימות באופן אינהרנטי (מעצם טבען/מהותן). על-פי הדוגלים במדהיאמיקה-סוונטריקה, כל מה שקיים בהכרח ריק מקיום אמיתי. ועדיין, הם לא מפריכים קיום אינהרנטי, כי הם מחזיקים בדעה שאילו תופעות לא היו קיימות באופן אינהרנטי הן לא היו קיימות בכלל. ולבסוף, הדוגלים במדהיאמיקה-פרסנגיקה מחזיקים בדעה שכל מה שקיים בהכרח נעדר קיום אינהרנטי (מעצם טבעו/מהותו) ושכל התופעות מתווגות בלבד. לכן, ככל שמתקדמים מאסכולת ואיבשיקה לאסכולת פרסנגיקה התופעות נהיות פחות ופחות ממשיות ויותר ויותר נומינליות.

השגת הבנה חודרת, במיוחד של הטבע המוחלט של כל התופעות, היא מהותית וחיונית לתרגול הבודהיסטי. הסיבה לכך היא שגורם השורש של כל בעיותינו וקשיינו טמון בתפיסה המוטעית שלנו את המציאות, בתחושה אינסטינקטיבית, מושרשת עמוק וחודרת-כול שכל דבר קיים באופן בלתי תלוי, באופן אובייקטיבי ומצדו-הוא.

תרופת הנגד היעילה היחידה לתפיסה שגויה כזאת היא החוכמה שמבינה נכוחה איך הופעות קיימות למעשה. באמצעות הקשבה, הגות ומדיטציה על הלימוד של ריקות נוכל בהדרגה להשתחרר מההשקפות המסולפות שלנו, להפחית בכעסנו, בהיקשרותנו וכו', ולמצוא סיפוק רב יותר ושלווה נפש. וחשוב אף יותר, נוכל לפתח חמלה ואהבה גדולות יותר לבעלי תודעה אחרים, לפתוח את לבנו לסבלם ולמצוקותיהם, ולהקדיש את חיינו לפעולה למענם.

נגארג'ונה אומר ב"פרשנות על בודהיציטה" (*Bodhicittavivarana*):

*כאשר היוגים עוסקים במדיטציה
על הריקות הזאת [כפי שהוסברה]
תתעורר בהם ללא ספק
התודעה הדבקה ברווחת הזולת.*